دل خود بخود قبول کرتا چلا جاتا ہے۔ جہالت کے پردے اٹھتے جاتے ہیں
ہوتی جاتی ہے۔ دل میں حقیقی نور پرتو فگن ہونے لگتا ہے اور آخر انسان ذکر
کے رستہ پر آکر منزل اعلیٰ پر پہنچنے کی قابلیت پیدا کر لیتا ہے۔

اس کتاب کے ترجمے پہلے بھی ہو چکے ہیں اور شاید

میں ایک منظوم ترجمہ ہے جو علامہ فیضی کی جانب منسوب کیا جاتا ہے۔
کی بہت سی ورق گردانی کی کہیں اس کا ثبوت نہیں ملا۔
ذکر ہے مگر "گیتا" کے ترجمہ کا کہیں نام و نشان نہیں۔

اسکی ایک مثنوی "نلدمن" ہے اسنے قبولیت عام کا درجہ حا
"سلیمان و بلقیس" ہے اور پانچ مثنویاں اور ہیں جو بحکم اکبری
اسنے تحریر کی ہیں۔ اسکے علاوہ کسی مثنوی کا پتہ نہیں چلتا ہو
دیکھی جاتی ہے اسکے مضامین کی بے ترتیبی۔ عروض کی غلطیاں اور ترج
شاہد ہیں کہ علامہ ممدوح کی طرف اسکو منسوب کرنا چاند پر خاک ڈالنا
کہ یہ کسی اور غیر معروف شخص کی تصنیف سے ہے بوجہ اشتراک اسمی
اس کا بڑا ثبوت یہ بھی ہے کہ فیضی نے ابتدائے زمانہ کے ہاتھوں تنگ
اپنا تخلص فیضی ترک کر دیا تھا اور بجائے اسکے "فیاضی" اختیار کر
میں اسی طرف اشارہ کر کے کہتا ہے ؎

فیضی قسمت	ازیں پیش کہ سکۂ سخن بود

جو ارجن سے کہا تھا کرشن جی نے
لکھا ہے فارسی میں حال اس کا

رموز معرفت پنہاں ہیں اس میں
کیا ہے بند اک کوزہ میں دریا

کلام پاک کا ہے یہ خلاصہ
کہا ویدوں کے مطلب کو ہویدا

جو سچا گیان تھا ارجن سے لیکر
بنایا دیدۂ عالم کو بینا

ہر اک نکتہ ہے لاثانی بلاریب
ہر اک اشلوک ہے نور تجلی

زبانِ پاک میں گیتا تھی پہلے
لباسِ نو غرض اسکو پہنایا

روانی طبع موزوں کی ہے کیا خوب
لئے مضمون نادر حسب بیجا

عبارت سہل مضموں ہے دلاویز
جو دیکھو غور سے تو ہے اچنبھا

جو ڈھونڈے گوہر نایاب اسمیں
نظر آئے سمندر کا کنارا

نجاتِ دائمی کی ہے یہ تدبیر
بشر کو ہے یہ پستک بین دل آرا

نہ ہو کیوں کل جہان ممنون احسان
ہٹایا آنکھ سے غفلت کا پردا

دکھائے راز سربستہ کے جوہر
پلائی ہے مے عرفاں بصفا

فروغ خوش بسر صد آفریں ہے
کیا ہے کام یہ صد آفریں کا

سمجھ میں جو نہیں آتا تھا پہلے
کیا ہے سہل متنے اسکو اتنا

جو تھا نایاب مثل آب حیوان
وہ لے ست ہر اک کو فیض بخشا

کتاب معرفت لکھی ہے کیا خوب
ہر اک سوجان سے ہوگا اسکا شیدا

جو مدت سے مجھے تھی فکر تاریخ
سروش غیب آخر بول اٹھا

دل من بمن گفت ہم راز این
کل ما سوا از نظر دور کن

چو خواہی بیارست دنیا و دین
بن گلشن باغ عرفان ببین

ناظم خوش مقال منشی جیندر بہان صاحب کیفی دہلوی

اے کنور جی آفریں صد آفریں
معرفت کا کر دیا روشن کنول

چشم عرفاں کیلئے سرمہ ہے یہ
دل کے اندر چاہیئے کرنا کھرل

کھل گیا اسرار وحدت ہو گیا
عقدۂ توحید آسانی سے حل

ہے بقائے جاودانی روح کو
خواب میں بھی آ نہیں سکتی اجل

مٹ گیا سارا جزو کل کا بھرم
موج دریا کو نہیں قطرہ سے بل

جیو سے ہی برہم یکتائی کرے
پڑ نہیں سکتا دوئی سے کچھ خلل

بھید پایا برہم میں کچھ بھی نہیں
بات ہی یہ کرشن گیتا کی اٹل

سب کو مجھ میں دیکھ مجھکو سب میں دیکھ
ہے یہی توحید کا بہتر عمل

کیوں نہ ہو گیتا مفید خاص و عام
یہ کنور جی کی کمائی ہے سپھل

مصرع تاریخ اے کیفی لکھو
نظم گیتا فارسی میں بے بدل

۱۹۲۰ء

سخنور بے نظیر منشی گورجی شنکر صاحب فقیر تلمیذ حضرت ظہیر دہلوی

نو غنچۂ نکتہ داں و نکتہ رس نے
بہایا خوب یہ عرفان کا دریا

چو عمرم شصت و چهار آمده ۶۴
چو از شادمانی مرا رفته کار
پئے رفتن اندر جہان آمدم
بہ مضمونِ نادر کہ من گفتہ ام
بجا ماند نامم چو اندر جہان
بود سنتے کہ خود از جہان بگذرم
ہمین یاد بگذارم اندر جہان
ولیکن ندانم کہ کو مرد و زیست
بدورانِ تحریرِ این مثنوی
شدم از وکالت چو من دست کش
کہ او بود در شہر فرمان روا
شدش نام "غضنفر" فرخ نہاد
بالصاف نوشیروانش غلام
بسے طیب خاطر بسے خوش کلام
بپرسید از من شدہ شاد و خوش
ز حالِ و ثباتِ پسر چون شنید
بگفتا کہ سبب سود و رنج و عنا

خزان در طریقِ بہار آمدہ
نبودہ است مطلب ز بلغ و بہا
ولے ستّہ بر لا فنائی زدم
ہم از پارسی من سخن گفتہ ام
از و خود شدم زندہ اندر جہان
ز دنیا ازین و آن بگذرم
کہ ماند بدنیا ز نامم نشان
کہ این خود طریق از پیٔ زندگیست
دلم شد ز غمہاے دنیا تہی
بہ پیشِ کلکٹر شدم شاد و خوش
چہ فرمان روا دادرا جا النفرا
کلاہِ ہمی بر فلک برنہاد
بہمت سکندر ذوی الاحتشام
براو ختم شیرین زبانی تمام
ز احوالِ خود آگہی دادمش
بافسوس لبہاے خود را گزید
مجوز غمم کہ او بود حکم قضا

خاتمہ کتاب

بفضل شہنشاہ ہر دو جہان
برآمد مراد من ناتوان

نوشتم سخنہاے سنجیدہ را
ز عرفان مضامین پیچیدہ را

بہ اسکندرآباد گشتہ مقیم
نوشتہ این کتاب علم قدیم

بہ بہاشا نوشت است و این کتاب
شدم از مضامین او فیضیاب

دوم ترجمہ از "مدن" دیدہ ام
مضامین اعلیٰ از و چیدہ ام

کہ او بود از عالمان جہان
بود جانکی ناتھ نامش عیان

بار دو زبان ترجمہ کردہ صاف
بہر لفظ و معنے نکردہ خلاف

"اُفق" ہم یکی ترجمہ کردہ است
کہ روشن تر از نور مہر و مہ است

نظر کردہ ام ہم بگیتاے "مہر"
درخشان بود ہم چو مہر سپہر

کہ سورج نراین بود نام او
خدایا بکن نیک انجام او

بگیتاے "فیضی" چو کردم نظر
مضامین او دیدہ ام سر بسر

بمضمون یا انواختلاف آمدہ
ز مضمون گیتا خلاف آمدہ

از ینسان بسے ترجمہ دیدہ ام
ز ہر باغ تازہ گلے چیدہ ام

بسے سعی از بہر این کردہ ام
تمناے دل را برآوردہ ام

جہد کردم بہ ترتیب او
بسے مشکلات آمدم روبرو

بہ مہدی محمد بتازم کہ یابی نجات — عزیزم بمن آید وصالت بذات

۶۶ ہمہ را بصفا و ات را ترک کن — بیا ہم بگیر دور من کن سخن

کہ تا یابی از خود دور سازم ضرور — مکن عذر کای بعلم سرور

۶۷ ہر آنکو نہ مرتاض گر دیدہ است — سوی من چہ چشم از محبت نہ بست

ز علم الہیت انکار کرد — نشد معتقد از من ای نیکمرد

نباید بوی گفتن این رازہا — کہ گنجم بہ نور از پوشیدہ را

۶۸ ہر آنکس کہ این رازہای نہان — بفضل لطف باید از طالبان

بود فیض عشق حقیقی کہ آن — شود واصل ذات من بیگمان

۶۹ کسی نیست در دہر خوشتر ہدا — عزیزی نباشد مرا زین سوا

۷۰ ہر آنکو چو این بحث و گفتار ما — بخواند کہ گشت است نیکی نما

اصولم ہمین است بی اعتراض — عزیزم نباید ز علمی ریاض

۷۱ چو بشنود ازین ہر کہ با اعتقاد — تعصب ندارد بدل پاک زاد

ز افعال بد باشد او را نجات — در آید بعلمار نیکو صفات

۷۲ بہ پرسم ز تو ای جن این رازہا — بیکسوئی دل شنیدی ورا

از و غفلت ورشد یا نشد — وز او دولت نور شد یا نشد

بگفت از جن ای کرش فرخندہ فال — بفیض تو آگاہ گشتم ز حال

آ ... ادیکے را در ہر خوشتر نماند و بمن نیز او کسے را عزیز نداشتم ۱۲

شنو از طالبانم هم از معرفت | تصور کن از من بد ام این صفت
تصور کن از من که از فیض من | ۵۸ | هم آسان شود مشکلات زمن
زپندار گر نشنوی این سخن | تو برباد گردی بدار المحن
زپندار در دل چو داری خیال | ۵۹ | که نائی بمیدان جنگ و جدال
خیالت غلط اے خداے خدنگ | که از خاصه قدرت آئی بجنگ
تو ارجن بناوانی آن عمل را | ۶۰ | نسازی و از خود شود رهنما
بمجبور کردش آید ترا | که فرع طبیعت نگردد جدا
ولے ارجن آن ذات پاک قدیم | ۶۱ | به دلهائے مخلوق باشد مقیم
ازین سرخ قدرت همی آورد | بهر جا که خواهد همانجا برد
بیا ارجن اندر پناه خدا | ۶۲ | بهر نوع و خصلت که باشد ترا
که فضلش رساند بجائے قدیم | که یابی تو آنجا سکون عظیم
چه اسرار از معرفت گفته ام | ۶۳ | ز معنی پوشیده در سفته ام
بمعنی نظر وارد اندر سخن | بخود آرد و پس آنچه خواهی بکن
تو ارجن به هستی ز اهل المتر | ۶۴ | رفیق و لم دامنت اے عزیز
تو بشنو ز اعلی سخنهائے من | پے بهتری تو گویم سخن
دل خویش را سوے من آوری | ۶۵ | شوی طالب از من سخن آوری
بکن افعال را نام سوئی من | طلبگار من باشی اندر زمن

چو انسان کہ حاصل کمال آیدش — بذات خدا ہم وصال آیدش

چسان علم ذات آیدش در کمال — شنو از من اے ارجن نیک فال

خرد گر ستوگن عمود م بہ تو — ۵۱ — بضبط ستوگن بود ور دو برہ

ز محسوس ترک محبت کند — نظر قطع از شوق و نفرت کند

ز عالم کند گوشہ گیری قبول — ۵۲ — قلیل الغذا باشد او از اصول

زبان و دل و جسم قابو کند — بشغل تصور دل ورد کند

ز ویراگ گیرد پناہے بدل — بعشق حقیقی بود متصل

خودی کبر و ہم خودنمائی نکرد — ۵۳ ۵۴ — ز خواہش غضب شوق اے نگیرد

بری گشت دو ذات او وصل شد — شدہ مستقل وصل در اصل شد

نہ خوف و نہ امید دارد بسر — بہ مخلوق دارد مساوی نظر

ہمانست بر من چو شیدا شود — ز من در دلش عشق پیدا شود

ز عشق و محبت چو دارد بہ من — ۵۵ — شود واقف از من ہم از خویشتن

ز اصل حقیقت وجود آیدش — سوے من رہ وصل بنمایدش

ہر آنکس کہ گیرد پناہ مرا — ۵۶ — بنا ہم گرفت و کند فعل ہا

بہ فضل من آن منزل لازوال — بیابد کہ باشد قدیم و محال

تو منسوب کن فعل ہا را بہ من — ۵۷ — حوالت ز دل کن بمن بے سخن

سلہ ستوگنی عقل و ستوگنی ضبط چنانکہ در منتر نمبر ۳۰ و ۳۴ مذکور شد ۵۲ از صفت من لقوو گن ۱۲

چو آرام از شغل حاصل شود ۔۔۔ وز و دور تکلیف از دل شود

۳۷ چو در ابتدا از ہر آید نظر ۔۔۔ بانجام ہم آب حیات اے پسر

ہم از علم ذات آنکہ پیدا شدہ ۔۔۔ ہمان از ستوگن ہویدا شدہ

۳۸ ہم آرام کز دل ہویدا شود ۔۔۔ بہ تحریک خواہش چو پیدا شود

تعلق ز محسوس وہم از حواس ۔۔۔ شود ظاہر و لطف از وبی قیاس

چو آب حیات است در ابتدا ۔۔۔ ولے زہر گردیدہ در انتہا

رجوگن نمایان شود چون از و ۔۔۔ تو پیدا شدہ از رجوگن بگو

۳۹ چو آرام در انتہا و شروع ۔۔۔ در آرد بانسان چو غفلت وقوع

ز خواب وہم از کاہلی شد عیان ۔۔۔ لعینش آزروت از تموگن بدان

۴۰ بارض و سمانیست پیدا شدہ ۔۔۔ ز ہر سہ صفت کو مبرا شدہ

ز قدرت وجود صفت آمدہ است ۔۔۔ بہر کس بہ ہیئت وصف ہا سر زدہ

۴۱ ہمان چار فرقہ کہ گویم بتو ۔۔۔ برہمن بود و چھتری ہم از و

بود ویش وہم شود ر ازین ہر چہار ۔۔۔ تو فعلش ز اوصاف قدرت شمار

۴۲ برہمن چہ باشد ز تعریف او ۔۔۔ بتو گویم اے ارجن از من شنو

سکون انضباط دل وہم حواس ۔۔۔ بود زاہد و پاک باطن شناس

حلیم و بود راستباز و علیم ۔۔۔ بدانست تعلیم الٰہی مقیم

سلہ ہر کراین ہشت صفت ندارد برہمن نباشد ۱۲

چو عقلے کہ ارجن ازین ہر دو چیز	۳۰	ز پابندی آزادی آرد تمیز
ہم امر و نہی آمدن با خبر		بخوف و بے خوفی آرد نظر
ز قید و نجات آنکہ آگہ شود		ستوگن درآید براہ خرد
ہم آنکو نداند ثواب و گناہ	۳۱	نہ بر امر و نہی آنکہ دارد نگاہ
بفہمیدن معنیش شبہ کرد		بعقلش رجوگن شد ای نیکمرد
خرد کو شدہ از تموگن خراب	۳۲	کند راست ناسد کہ باشد صواب
بہر لفظ برعکس مطلب نہد		چو روز آیدش نام از شب نہد
دل و نفس را چون لقا بو کند	۳۳	حواسان و اعمال یکسو کند
ذریعہ با ہنا کند یوگ راست		ہمان ضبط کاید ستوگن نماست
باہداد ضبط آنکہ اہل غرض	۳۴	نہ جوہر شناسد نہ فہمد عرض
عمل پابند سبب دل از شوقی ہست		بود خواہش نفس و مطلب پرست
چو جوید نتائج ہم از فعل ہا		شد آن ضبط را از رجوگن بہا
نہ دانی تو ارجن کہ از ضبط خام	۳۵	نشد خواب غفلت نہ تکلیف عام
ہمان خوف و رنج و حماقت نرفت		شد آن ضبط را از تموگن گرفت
ہم ارجن ز تو قسمہ آرام ہا	۳۶	بگویم کہ یابی از و کام ہا

ل ہر عقل کو حنی پشلوک نمبر ۲۰ و ۲۲ و ۲۳ تا کردہ آنرا متعلق بہ توگنی ہست ۔ ۲ عقل رجوگنی یعنی منتر نمبر ۱۲ و ۲۴ و ۲۵ کی فہمد ۔ ۳ متعلق نمبر ۲۳ و نمبر ۲۵ و نمبر ۲۸ ہست ۔ ۴ بذریعہ یوگ دل و نفس وغیرہ را لقا بو آرد ضبط ستوگنی ہست متعلق نمبر ۲۰ و ۲۲ و ۲۳ و ۳۳ ہست ۔ ۵ نمبر اسے ۱۲ و ۲۲ و ۲۷ قابل ملاحظہ ۔ ۶ نمبر ہای ۲۲ و ۲۵ و ۲۸ و ۳۳ قابل غور

چو فعل[51] از غرور و غرض کرده شد	۲۴	بکروش هم محنت آورده شد
همان فعل از درجه اوسط است		که جز از رجوگن نیاید بدست
هر آن فعل[52] کو از جهالت بود	۲۵	خیال از مآل و نه طاقت بود
به نقصان و ایذا نباشد خیال		بدان از تموگن تو ای خوشخصال
چو فاعل[53] شده از تعلق رها	۲۶	همانکو بری شد ز پندارها
ز ناکامی و کامیابی بدل		ندارد خیال و بود مستقل
همان فاعل از جمله باشد بلند		همان از ستوگن شده بهره مند
چو فاعل غرض مند از فعلهاست	۲۷	نتائج ز افعال خود هر که خواست
حریص است و بی رحم ناپاک دل		بر رنج و مسرت نه شد مستقل
همان علم از درجه اوسط است		صفت از رجوگن ورا در بدست
چو فاعل[54] بود جاهل و بی تمیز	۲۸	فریبی و ضدی بود ای عزیز
بود کاهل و کینه ور در جهان		بود سست شلکش چو گبر یکسان
همان فاعل از درجه کمتر بود		تموگن شده ست آنکه زین سر شده ست
به عقل و به ضبط اند تفصیل[55] ها	۲۹	سه قسم اند و آن هر سه گویم ترا
جداگانه گویم ز تفصیل او		بگوش دل ای ارجن تو آنها شنو

۵۱ مطابق منتر نمبر ۲۴ ۵۲ مطابق منتر نمبر ۲۵ ۵۳ مطابق اشلوک نمبر ۲۶

۵۴ مطابق منتر نمبر ۲۷ و ۲۸ ۵۵ مطابق نمبر ۲۹ و ۳۰—

زفاعل ز مفعول واز آلہ است　　که فعل آید از امتزاجش بدست

۱۹ بود علم و ہم فعل و فاعل سہ قسم　　که در سانکھہ این قسم دارد سہ اسم

ستوگن رجوگن تموگن ہمان　　که تفصیل او گویمت بی گمان

۲۰ زعلمی که در جملہ مخلوق ہا[1]　　نظر آیدت جلوہ یک خدا

نہ تقسیم از آیدت در نظر　　مساوی بہر جا شود جلوہ گر

ہمان علم اعلی بود در خیال　　که حاصل کند از ستوگن کمال

۲۱ چو علمی کزو ذات پاک خدا　　بہ مخلوق آید نظر جا بجا

بہ کثرت بود جلوہ گر در نظر　　شد اوسط دہ از رجوگن خبر

۲۲ چو علمی کزو نقش محدود را[2]　　محیط دو عالم شمارد خدا

دلیلی ندارد بہ تسلیم او　　گرفتار شد جہالت بگو

شد از راستی برخلاف آنکہ　　که اونی بود از تموگن سبی

۲۳ نظر بر نتائج[3] ندارد چو کس　　کند لازمی فعل ہا را و بس

بد و نیک را ہم ندارد نظر　　کند بی تعلق شود بہرہ ور

ہمان فعل اعلی بود در شمار　　کہ شد از ستوگن بانجام کار

---

[1] علم که از و آنہا منقسم گشتہ بہ مخلوق نظر می آید آن علم متوسط است یعنی رجوگنی ۱۲

[2] ہر علم که نقش محدود را یعنی تصویر و مورتی را بلا وجہ محیط تصور کند آن علم تموگنی ہست که بت پرستی را مانع است [3] مطابق اشلوک نمبر ۲۰

بد و نیک او ستانتایج شده است ۔۔ وے پیش تارک وجودش شکست

۱۳ پس اے ارجن آن پنج اسباب را ۔۔ بشنو گویم از ساکہیہ از ہم جدا

ہمان پنج ہر فعل را نقش بست ۔۔ بیکیک ہر فعل لازم شمار است

۱۴ یکے ظرف و فاعل بود دومین ۔۔ سوم مختلف آلۂ فعل بین

چہارم ہمه است اندر محیط ۔۔ بود پنجمین مالکان بسیط

۱۵ ہر انسان که نیک و بد افعال را ۔۔ ز جسم و زبان و دل آرد بجا

ہمین پنج اسباب بنیادش اند ۔۔ ہمیں اند کو ابتدا ایش کنند

۱۶ چو این واقعات اند بے علم و عقل ۔۔ ز نادانی خویش سازند نقل

که شد فاعل فعل آن ذات پاک ۔۔ ندارند آن دیدۂ تابناک

۱۷ چو خود را نه فاعل شناسد کسے ۔۔ خرد پاک ز آلودگی شد بسے

کنند فعل عالم نه فاعل بود ۔۔ نشاید گنہ ہا نه فاعل بود

۱۸ محرک به فعل آنکه مفہوم اند ۔۔ ہمین عالم و علم و معلوم اند

۱ ظرف مراد از مقام یا جسم - فاعل مراد از پیدا رو فرد که اہنکار نامش ہست - مختلف آله فعل مراد از پنج حواس علمی و پنج حواس افعالی پنج حواس علمی گوش پوست چشم زبان بینی پنج حواس افعالی - دست و پا و دہن مقام بول - مقام براز ۲ قوت ہاے بسیط که مراد از مکان بسیط اند که بعالم محیط گشته باعث ہند در فعل مستند و آن ده قسم اند یعنی قوت متخیله یعنی دیوتا واسدیو یعنی مالک قوت مدرکہ یعنی اند - اکاس یعنی مالک جلد دیوتا رودر - پون یعنی مالک ہوا دیوتا ورن - اگنی مالک آتش دیوتا آفتاب - جل یعنی مالک آب دیوتا وردن - پرتہوی یعنی مالک خاک دیوتا کبیر ۳ عالم علم معلوم محرک فعل ہستند و افعال وجود بدنہ گشتند ۱۲

پس از جنس کن آن فعل لیل و نہار — ہم از فعل کردن نتائج گزار
ہمین از ہمہ ہاست اعلیٰ بدل — کہ کردم من اور الیقین و قبول
۷ چو گر دید آن لازمی فعلہا — مناسب نشد ترک کردن ورا
چو کردہ از غلط ترک او اختیار — جہالت بود و ز بتوگن شمار
۸ کند ترک گر لازمی فعل را — کہ باشد ز تکلیف و وقت رہا
چو آن تارک خود غرض گشتہ است — ازان ترک نارد نتائج بدست
ہمان ترک را از رجوگن شمار — دوم قسم تیاگ ہست ای نامدار
۹ بکن ترک آن لازمی فعلہا — کہ فرض است آن جملہ کردن ترا
از و بر نتائج نداری نظر — کہ آن ترک اعلیٰ ہست ای نامور
سوم قسم تیاگ است گویم ہمین — کہ شد از ستوگن تعلق گزین
۱۰ چو از فعل بد ہر کہ نفرت نکرد — با فعال نیک آن محبت نکرد
بہ نیک و بد افعال یکسان نظر — کند و ز نتائج کند در گذر
ہمان تارکی ہست اعلیٰ صفات — ز شک پاک روشن خرد نیک ذات
۱۱ ولے ترک افعال ناممکن است — ز انسان گریزش کجا ممکن است
پس آن کز نتائج کند درگذر — ہمان ہست تارک بہ نزد بشر
۱۲ چو تارک نباشد بہ نزدیک او — بعقبیٰ نتائج ز فعلش شنو

سلہ از تیاگ ترک باتعلق مراد است ۱۲ سلہ ہر کہ تارک باتعلق باشد نتائج فعل بہ نزدیک او بد و نیک و اوسط پیدا شوند لیکن پیش تارک نتائج ایں ہیچ ہست ۱۲

ادہیائے ہجدہم موکش سنیاس یوگ نام

یعنی کیفیت نجات

بپرسید ارجن قوی بازوا	۱	تو خود گشتہ قتل کیشی بہ تن
ز سنیاس و از تیاگ گو فرق چیست		به نزدیک من ہر دو معنی یکیست
جدا گانہ از من حقیقت بگو		بگو آنچہ باشد تفاوت درو
جوابش بگفتا کہ اے جان من	۲	ازین ہر دو الفاظ گویم سخن
بخواہش کہ سازند افعال یاد[1]		ازان ترک سنیاس باشد مراد
نتایج ز افعال بگذاشتن		بود تیاگ و ہم دیدہ بر داشتن[2]
کسے عارف پاک دل پاک ذات	۳	کند منع از فعل ناقص صفات
ز افعال خیرات و زہد و ریاض		سپاہ ترک کس میکند اعتراض
بفرما بدرکہ من دارم ارجن شنو	۴	تیاگی از سہ قسم ہست گویم بتو
کہ گویند تیاگ و سنیاس ہم معنی اند		ولے رتبہ تیاگی باشد بلند
ریاضت بخیرات و زہد آنکہ کرد		ہمان پاک باطن بود نیک مرد
نہ ترک است واجب ازین فعلہا		کہ شد کردنش فرض و لازم ترا

[1] بکردن فعل خواہش نکردن سنیاس باشد و از نتایج نظر بر داشتن تیاگ است ۱۲

زہد زبانی

۱۵ کند صلح آمیز گفتار راست — که شیرین و راه منافع نماست

توجہ کند بر حصول علوم — ہمانست زہد زبانی عموم

زہد قلبی

۱۶ طمانیت آرد بحلم و قرار — ز حلم و قرار آنکه گیرند کار

صفا شد بدل غلبہ ہا بر حواس — بود زہد قلبی تو آنرا شناس

زہد ستوگنی

۱۷ ز ہر قسم زہد آنکه باشد نکو — تمنا ندارد و نتائج ازو

کند عارفی کو ستوگن بدل — کند قائم و شد در و مستقل

زہد رجوگنی

۱۸ ولے زہد کو سازد از بہر نام — پے افتخار و بعزت تمام

بود بے ثبات و فنا بیش بود — که خود از رجوگن نمایش بود

زہد تموگنی

۱۹ ہم آن زہد کو از حماقت بدان — کند بہر تکلیف دیگر کسان

رساند بجو و نیز آزارہا — تموگن شد آن زہد را ابتدا

خیرات ستوگنی

۲۰ چو خیرات را فرض دانسته کرد — ندارد امید از بدل نیک مرد

کند وقت و موقع و حق را خیال — ستوگن از ان آید ای خوشخصال

خیرات رجوگنی

۲۱ چو خیرات کس با امید بدل — توقع دہد از نتائج عمل

بحالات مجبوری‌ہا ہم دہند — پس آنجاسے[۱] در رجوگن نہند

خیرات تموگنی

۲۲ چو از وقت و موقع ندارد خبر — نداند که کو مستحق شد بشر

بتوہین و تضحیک خیرات را — دہد کو تموگن شد بش رہنما

۱ دان یعنی خیرات که با امید بدل کرده شود و عمل آن نتائج را توقع دہد و بحالت مجبوری کرده شود رجوگنی خیرات ہست ۱۲

مسرت فزاید بود خوشگوار		که آید از وجان ودل در قرار
سیلگو گون که دارد پسند آیدش		پسند آیدش هم به بند آیدش
غذا تلخ و ترش و رنگین و تیز	۹	بود گرم و هم خشک و سوزند نیز
کند باعث رنج و تکلیف هم		و آزار و بیماری آرد ستم
ز مرغوب طبع رجوگن بود		که تمییز باشد نه از نیک و بد
غذای شبینه و بد ذائقه	۱۰	که بدبو و ناپاک و بی قاعده
ز پس خورده هم آنکه باقی برد		تموگن که دارد بد و قش خورد
ریاضت که سازد بفرض نکو	۱۱	امید نتایج نباشد ازو
چو با قاعده با دل مستقل		کند آنکه دارد ستوگن بدل
امید نتایج چه در دل بود	۱۲	کز و مطلب خویش حاصل بود
کند با عقائد که باشد دروغ		ریاضت بود از رجوگن فروغ
ریاضت که بی منتر و خیرات هم	۱۳	کند بی عقاید مشده بحکم
ضوابط قواعد ندارد خیال		تموگن در آرد با و اتصال
سه قسم است زهد و بگویم بتو	۱۴	بتعظیم اینها بهی سرفرو
یکی دیوتا و دوم برہمن		باستاد و عالم بحکم آمدن
بود پاک و صاف و کند نیک کار		بعلم الهی بود استوار
بایذ اہسانی نیارد خیال		بود زهد جسمانی ای نیک فال

ستوگن رجوگن تموگن که هست — ازان کیست کو رست در روی نشست

بگفتا که ای ارجن پاک کیش — سه دارند انسان عقاید بخویش ۲

ز هر سه صفت آنکه گفتم به تو — بود خاصه طبعش همه بشنو

بشر آنکه دارد عقاید به دل — به طبعش موافق شود زآب و گل ۳

عقیده و لوازم ز انسانی است — هر آنکو ندارد پریشانی است

هر انسان که دارد عقیده پرست — هم انسان بود هستی او که هست

ستوگن چو شد می پرستند خدا — رجوگن لب شیطانی آرد ورا ۴

تموگن بعفریت آرد خیال — بهر سه صفت گشته در هر سه حال

چو پابند شد از ریاضت کسی — که شد شاستر از روی مخالف بسی ۵

همگر و به پندار دارند کار — بخواهش تمنا شدند استوار

جو انسان که هستند در جسم عام — همین هم که دارم در انجا مقام ۶

بهر یک رسانند تکلیف ها — همان در تموگن شده مبتلا

غذا و اشتها و ریاضت سه گانه بهم — سه قسم اند از زهد و خیرات هم ۷

بهر یک جداگانه آید پسند — بشنو گویم آن راز ای خودپسند

[illegible] که او ... قوت دهد — بصحت با آسایش اندر نهد ۸

ف۵ هر انسان را عقاید جداگانه باشد که مطابق طبیعت او ست هستی او مطابق عقائد باشد ۱۲

ف۶ تعریف عقائد تموگنی در اشلوک نمبره و ۹ مندرج است ۱۲

ف۷ غذا از ریاضت و زهد و خیرات سه گانه صفت دارند ۱۲

چو از راہِ انسانیت گشتہ دور		در آمیش در نسل شیطان ضرور
دران نسل آیند ہم چند بار	۲۰	نیابند تہذیب و علم بکار
چو نافہم ہستند گشتند خوار		بہ پستی در آیند آن نابکار
طمع خواہش و غصہ این ہر سہ چیز	۲۱	کشاید در دوزخ اے پرہیز
بانسان اینہا چو آید زوال		بود ترک او لازم اے نیک فال
ز ہر سہ در دوزخ آنکو رہد	۲۲	بہ بہبودی خویش دل را نہد
ہمان سوئے فردوس منزل کند		ہمان مطلب خویش حاصل کند
اصولے کہ از شاستر آید حصول	۲۳	شود بر خلافش نسازد قبول
کند کار بر عقل و مرضی خود		نیابد کمالات آن بیخرد
ز آسودگی ہم شود بے خبر		نہ اعلیٰ مقام آید اندر نظر
ز دست خود آن اصل ہر کردہ	۲۴	کہ در شاستر از امر و نہی آمدہ
ہدایت کہ از شاستر گردد حصول		تو کن فعل کردن ہمانسان قبول

ادھیائے ہفدہم شردہا تری وبھاگ یوگ نام

یعنی تقسیم سہ گانہ عقیدہ ہائے

بگفت ارجن اے کرشن الابرار	۱	بہ پرسم ز تو از رہِ انکسار
ہر آن معتقد کو کند اشتغال		خود از شاستر دور و مخالف خیال

لہ تابع از تو کن بیان کردہ شد اعتقاد بر عقیدہ ...

زمن هست این دولت بی بها — به آهنده هم حاصل آید مرا

۱۴ من از دشمنان قتل کم م فلان — بسی قتل سازم من از دیگران

منم حاکم و هم ز لذات دهر — منم خطا بگیرم بصد لطف و مهر

منم خود ز هر دست اهل کمال — بآرام سازم بسی بی زوال

۱۵ منم صاحب دولت و عز و شان — منم آنکه عالی ام از خاندان

برابر نگردد به من هر کسی — کنم نیک و خیرات سازم بسی

بعیش و طرب عمر سازم تمام — همینسان بجهل اندر آید مدام

۱۶ بانواع اوهام حیران شده — بغفلت در آید پریشان شده

بعیش و طرب آمد و خوار شد — بناپاک دوزخ گرفتار شد

۱۷ چو مغرور و هم سنگدل آمدند — باعزاز و دولت تجمل آمدند

بمکر و خلاف قواعد تمام — ز نیک و ریاضت کنند اهتمام

۱۸ به پندار و در جوش و قوت شدند — بجوابش نفسه به لعنت شدند

بمن آنکه در جسم او یان منم — بجسم دگر هم نمایان منم

۱۹ چو موذی و بی رحم گشتند آن — ذلیل از خدا گشته بیگانگان

سه گفتار مردان شیطان صفت بیان کرده ۵۲ بیان مغرور و سنگدل هستند و نشئه اعزاز و دولت مغرور هستند که باعث خجالت است و نیکی و غیره خلاف قواعده بکر می کنند ۱۴

هر آنکو به خصلت[۱] چو شیطان بود — سوئے امر و نہی آن نہ کوشان بود

ندارد چه تمیز در نیک و بد — نشد پاک باطن ز اعمال خود

نشد نیک اعمال ہم راستباز — نہ آگاہ گردد ز پوشیدہ راز

۸ ہمانکس بگوید کہ این دہر پاک — بود باطل و حادث و مشت خاک

چو از کام خواہش ہویدا شود — ز وصل نر و مادہ پیدا شود

بلا و ذرہ ہا را ہم اتصال — نہ مالک و را ہست اہل کمال

۹ بد اعمال گردید و کم فہم ہست — کہ در دل از ایشان تصور بہ بست

سپائے دہر گشتہ مضرت رسان — بآخر شدہ غارت و بے نشان

۱۰ در آید[۲] بخواہش کہ صورت پرست — بجوش تکبر غریب است مست

بہ جہل و بنا راستی ماہ برد — بہ بد عملی از زندگی رہ سپرد

۱۱ وز آید[۳] بفکر بعید از خرد — کہ تا مرگ آن فکر قائم بود

بخطے ز نفس آید و ما حصل — ز عمرے شمارد کہ تا بد خلل

۱۲ بقصد[۴] دام امید ہا آمدہ — بخواہش غضب مبتلا آمدہ

چو حاصل کند حظ نفس آن کسے — کند جمع ناجائز از زر بسے

۱۳ بگوید کہ حاصل مرادم شدہ — کنم حاصل دیگر از ہم شدہ

---

[۱] صفت انسان شیطان خصلت فرماید [۲] یعنی بخواہش مبتلا ہستند کہ تا کسے حاصل نشود ۱۲ [۳] یعنی تصور بآخر [۴] آن مبتلا اوگرفتار شدند و برائے حظ نفس زر را جمع کنند ۱۲

ادھیائے شانزدہم دیو اسر سمپت یوگ نام یعنی صفات شیطانی و ملکوتی

چو بی باکی و پاکبازی بدل	۱	بعلم و عمل کوشش مستقل
بنیاصنی و نیز ضبط حواس		بتکمیل مذہب شدن بی ہراس
بتحصیل علم و ریاضت کنان		ز دل راستبازی نمودن عیان
کند خیرخواہی و ہم راستی	۲	تحمل نکوئی بصد دل خوشی
ملائمت عیب پوشی ہر آن		شدن رحم دل ہم قناعت کنان
بحلم و حیا و سنجیدگی		در آرد دل خود ز پیچیدگی
بعفو و جلال آنکہ دارد خیال	۳	بود مستقل پاکبازی بحال
بود صلح جو و کند انکسار		فرشتہ صفت گشتہ آن نامدار
فریب و دگر خود نمائی غرور	۴	بود غصہ و سنگدل ہم ضرور
جہالت کند آنکہ شیطان بود		ہمان خصلت آرد نہ انسان بود
فرشتہ صفاتی رہ مخلصی است	۵	کہ شیطانی است ہمان قید زیست
مکن فکر جن تو از جسم خویش		فرشتہ صفت بردہ راہ پیش
بدنیا دو دارند انسان صفت	۶	فرشتہ صفت نیز شیطان صفت
فرشتہ صفت را چو گفتم بہ تو		ز شیطان صفت ہم حکایت شنو

سلہ صفات ملکوتی از اشلوک نمبر ۱ لغایت نمبر ۳ بیان فرمودہ ۱۲

بنا فیض به بالا و شاخش بزیر — بود ریشه‌ها برگ‌هایش کثیر
چو از نور پایش بشد تابناک — بچالشت واشده دید پاک

۲
بود شاخهایش بزیر و زبر — که از هر سه جانب آید نظر
ز محسوس با هم شگوفه شگفت — بزیر زمین شاخهایش نهفت
که امثال انسان عبارت ازو — که شد باعث او که گشتم نمو

۳
بنا به بنا نظم صورتش — ز آغاز و انجام شد حیرتش
مقام تجلیش آید نظر — که بیخ است مضبوط هم سخت تر
ز شمشیر گوشه نشینی ورا — بود کردن قطع اسبش از بنا

۴
پس از سعی تلاشش مقامی کند — شد و اپس شود زانکه جا می کند
شود وصل با ذات پاک خدا — گرچه هست عالم خدا است نما

۵
ز پیدائی و ناپدائی آنکو بزیست — بلی قادر و محو ذاتش چو زیست
بود دور از خواهشات جهان — برنج و براحت بود شادمان
رسد در مقامی که شد لازوال — به پیمانه‌ها شد ورا وصال

۶
بجائی که هم آتش و مهر و ماه — به بی روشنی در فنا همچو راه
رسد هر که آنجا نه واپس شود — بجان است جائی من ای پرخرد

۷
مر است چون طاقت[1] لازوال — بنی نوع روحست دور از کمال
حواسان و دل چونکه از قدرت اند — هم از طاقت من کشش می کنند

[1] طاقت من بر ذی الروح را از روح است ۱۲

لسانا زو تقدا بیرستن ازان — بوقتیکه ازوی نیابد نشان
پئے جستجویش تنتان ساخت — مساویست و زر و ہوس نساخت

۲۳ بہر نیک و بد[له] آنکه شد مستقل — ز اوصاف نابد تغیر بدل
ہر آن فعل کز وے ہویدا شود — ز اوصاف داند که پیدا شود
سکون و قرار آمده در دلش — در آمد طمانیت کاملش

۲۴ برنج و براحت برابر بود — به پیشش یکے آہن و زر بود
به نیکی بدی آنچه پیش آیدش — یکے مستقل راه بنمایدش
بتوصیف و ہجو آنکه یکسان بود — ہمان نیک آزاد انسان بود

۲۵ بعز و اہانت چو شد مستقل — برابر کند دوست و دشمن دل
ہر آنکو جدا زاو از فعل ہاست — ہمان از صفاتی تعلق جداست

۲۶ زعشق حقیقی چو جوید مرا — بود طالب من زہر دو سرا
ہمان ہر سه اوصاف را کرده دور — بود وصل من ہمان کس ضرور

۲۷ منم ذات لافانی و لایزال — منم مخزن راستی و جلال
به آرام دایم شده من بنا — من اندر جہان گشته ام لافنا

ادھیائے پانزدہم پرشوتم یوگ نام

۱ ہر یکیش[له] فرموده جان من — که دنیا درختی است از علم و فن

له بہر نیک و بد دل یکسانگی ندارد و از اوصاف تغیر بدل پیدا نشود و ہر فعل از اوصاف پیدا شده داند طمانیت کامل داده ۵۳ اول تعریف دنیا نموده که تبدیل پذیر است و دایم خود را بر ہم پیدا اند بیان کرده ۱۲

ستوگن ره نیک اعمال راست	۱۶	رجوگن نتایج ز تکلیف هاست
تموگن نتایج ز افعال بد		بر آرد تو گفتم ای پرخرد
ستوگن همه علم پیدا کند	۱۷	رجوگن بحرص و هوا جا کند
تموگن در آرد به بیهودگی		بنادانی و غفلت آلودگی
ستوگن سوی جای اعلی برد	۱۸	رجوگن بوسط آورد خود بخود
تموگن به پستی در آرد نشست		نه خلق جز ابنا از و پست
چو دانشوری جز سه گن صفات[۱]	۱۹	نداند کسی فاعل هر نکات
بداند که ذات از صفت برتر است		بوصل من آید بمن همسر است
هر آنکو ز هر سه صفت شد بری	۲۰	که هستند در قالب عنصری
ز تکلیف پیدایش و مرگ رست		ز درد ضعیفی هم آزاد هست
پس او رسته شود و اصل ذات من		حیات دوام آیدش بی سخن
بپرسید ارجن که ای نیکذات	۲۱	هر آنکو بری شد ز هر سه صفات
چه توصیف دارد چه دارد شناخت		چسان هر سه اوصاف ازو ...
بپاسخ چنین گفت آن رازدان	۲۲	که ای ارجن ای کامیاب جهان
چو انسان که گر علم و شوق آیدش		ز تاریکی دمی رد که تنها پیش

۱ هرکه بداند که فاعل هر عمل غیر صفات سه گانه نیست و ذات را برتر از صفات سه گانه داند بمن واصل شود ۱۲

۲ هرکه بحالت طاری شدن شوق وغیره ازان تدابیر رستن نکند و در عدم موجودگی آن از انها پیدا نکند آن برابر مفید دست هم

باقعال جهان را گرفتار کرد — خود اعمش آئین هست ای نیکمرد

۸ تموگن بغفلت در آرد چو جان — ز جهل هست پیدایشش بیگمان

بعشرت و در کاهلی وا کند — بخواب آرد و جهل پیدا کند

۹ ستوگن باسودگی آورد — رجوگن بافعال هامیبرد

تموگن کند علم مخفی از او — بعیش و بعشرت در آورد رو

۱۰ رجوگن ستوگن چو زیبا — ستوگن بود غالب ای ارجمند

ست و تم چو مغلوب گشتند از آن — رجوگن کند غلبه بیکران

ست و رج چو گشتند کمزور و بیتاب — تموگن بود غالب و کامیاب

۱۱ چو در جسم گشتند در وا زها — شده روشن از علم تهر تا بها

بمانند هم تو آگه شو بهر جسم هست — تو دانی ستوگن بود چیره دست

۱۲ طمع هم نه اسپیر حرص و هوا — نمایان شود از رجوگن ترا

۱۳ ز جا از کاهلی بیخبرگی حسد — ز بیهودگی هم بغفلت برد

تموگن کند غالب خویش را — بافسانه کند مرد را مبتلا

۱۴ ستوگن چو غالب شود مرکرا — در آن وقت جسمش چو گردد فنا

سوی عالم پاک راهی شود — که از عارفان الهی شود

۱۵ بوقت رجوگن چو مرگ آیدش — به نیکان رود نیک بخایدش

هرانکس که اندر تموگن رود — بجهل اندر آید چو پیدا شود

ہم از یاد و ہم از نشت و غرور		نماید از کبر و خیال غیور
چو مخلوق پیدا شود در جہان	۲۶	چہ متحرک و غیر متحرک کان
زجسم و زجان چون بود انتقال		شود از خلقت شود بے مثال
چو بیند بہ مخلوق یکسان ورا	۲۷	نہ بیند فنا پیش چو شد او فنا
ہمان است بینندۂ آشنا		ہمانست آگہ ز ذات خدا
بہر شے چو یکسان نہ بیند خدا	۲۸	نگہدارد او خویش را از فنا
ہمان منزل عالی آرزو ہست		ہمان زانو جائے بزرگ نشست
چو او مصدر فعل داند صفات	۲۹	نہ خود فاعل او شمارد ز ذات
ہمان ہست رکن ضمیر جہان		ہمان ہست بینندہ و رازدان
چو کثرت بوحدت نظر می کند	۳۰	ز وحدت چو کثرت نظر می کند
پس آن ذات او بے زوال آمدہ		بذاتش و را اتصال آمدہ
بجسم اندرین آشنا شد مقیم	۳۱	نہ آغاز دارد نہ وصف اے ندیم
نہ افعال سازد نہ آلودہ ہست		ز کار جہان ہر دم آسودہ ہست
تعالیٰ آنکہ باشد بہر شے محیط	۳۲	محیط جہان و بہر جا بسیط
لطیف و بہر شے نہ آلودہ ہست		ہمانسان کہ در ذات مطلق نشست
کہ در جسم باشد محیط آن چنان		کہ آلودہ ہرگز نہ گردد از آن

ملہ از فنائے مخلوق خدا را فنا نہ بیند سلہ ہر کہ صفات را مصدر فعل میداند و ذات خود را فاعل نمیداند سلہ ہمچنانکہ خلا بہر شے محیط است بسبب لطیف بودن بہر شے آلودہ نمی باشد ہمانسان ذات مطلق نشستہ میداند و در جسم محیطی باشد از آن

بود وصل در ذات من بیشکے		کہ نبک نیست در گفت من اندکے
نباشد ز ذات وصفات ابتدا	۱۹	صفات ست ہم نیک و بد را بنا
صفت[ف] مصدر فعل و فاعل شدہ	۲۰	بآرام و غم ہم ذات داخل شدہ
کہ تمیز دارد ز رنج و زغم		کہ ذات است خود مصدر علم ہم
مقیم ست[ف] ذات آنکہ اندر صفات	۲۱	خواص صفات است ظاہر بذات
کہ پیدا شدہ از صفات آمدہ		ہمہ را تعلق بذات آمدہ
ز نیک و بد انسان کہ پیدا شوند		ہمہ زین تعلق ہویدا شوند
محمد ذات در جسم انسان نزول	۲۲	ہمانست شاہد ہمانست اصول
ہمان قادر مطلق است و علیم		ہمان ہست مطلق بود اے ندیم
چو انسان کہ از ذات عارض بود	۲۳	خواص صفت را چو واقف بود
بحالیکہ باشد نہ پیدا شود		دگر نابود و نہ ہویدا شود
کسے[ف] از تصور درین جسم خود	۲۴	نظر سوی آن ذات مطلق کند
کسے ذکر و اشغال سازد روا		کہ آید نظر جلوہ نورہا
ہر آنکو[ف] ازین راہ ناواقف اند		ز گفتار دیگر چہ یادش کنند

ف افعال از صفات پیدا میشوند و ذات علیم آنہاست ف ازین ذات و صفات پیدایش مخلوق است و نام این الحاق حیات است ف ہر گاہ از ذات و صفات واقف شد باز پیدا نشود ف بعضے از تصور ملاحظہ ذات نمودہ و بعض بذکر و اشغال ف حصول علم ذات بر صفائی قلب است کہ از اشغال حاصل می شود نہ بر استعداد و قابلیت ۱۲

کنون گویمت ہم صفاتِ علیم ۱۲ که دانستنش ہست فرضِ عظیم
ز دانستنش چون شوی بہرہ ور ز آبِ حیاتت شود خلق تر
که پاکست ز آغاز و از انتہا ہمان لازوال و بود لافنا
حق و باطل از وی نیاید پدید بدریافت او چون نشاید رسید
بہر سمت دارد ہم آن دست و پا ۱۳ بہر سمت چشم و دہن سر ورا
بہر سمت گوش و بعالم محیط بود سایهٔ او بہ بنیا بسیط
بفعل حواس آن دہد روشنی ۱۴ ز افعال او برترست و غنی
منزہ بود گرچہ او از صفات وے کردہ تمییز در کائنات
بجسم اندر و ہم برونست ازان ۱۵ ہمان شد ز متحرک و ساکنان
لطافت نفاست که دارد بجود ازان رو نہ محسوس ہرگز شود
ہمانست موجود نزدیک و دور تو بینی ز چشم تعقل ضرور
بود واحد و منقسم شد بجسم ۱۶ بہر جسم شد منقسم قسم قسم
ہمانست ایجاد موجودہا ہمان باعث ہست از قیام و فنا
ہمہ نورہا را ہمان ہست نور ۱۷ ز تاریکی و ظلمت آن گشت دور
ہمان عالم و علم و معلوم ہست بدلہا مقیم ست و مفہوم ہست
بیان کردم از جسم و علم و علیم ۱۸ چو فہمد ازین طالب من فہیم

۱ تعریف محیط ۲ تعریف پاکی ۳ تعریف لطافت ۴ تعریف وحدانیت ۵ منور است —

همان قوتی از خیال و قیاس — دل و دیده حواس آله های حواس

بود ہست و پنجم چو ذات خدا — قیام ہست از وی ہمه جسم را

۶ ز رغبت ز نصرت ز آرام و درد — ہم از زندگی مرگ آسے بگرد

چو پیدایش اندر ہفتم خواص — بمنو دم سپے آگہی نو خاص

۷ ولی عاجزی رستبازی که ہست — برحم و تحمل که دارد بدست

حلیم و تعظیم مرشد گرو — صفائی سکون ضبط دل نو بنو

۸ ز محسوس ہم بے تعلق شدن — ز پندار وہم در تعلق شدن

ز پیدایش و مرگ و تکلیف ها — که دور ضعیفی که آید بجا

ازان نقص ها در نظر داشتن — ہم ازین و آن چشم بر داشتن

۹ ز اولاد و زوجه ز متعلقین — ہم آزاد گشتن ازان بالیقین

برنج و بشادی مساوی شدن — بآزادی خود نگه داشتن

۱۰ شدن طالب من بعشق از خلوص — گزیدن یکے گوشه را بالخصوص

تعلق نکردن ز دنیا بدل — که گرود به پیش بزرگان خجل

۱۱ شدن مستقل نیز در علم ذات — شدن واقف از علم صفات

همین ہست تشریح علم ای جوان — که بر عکس آن جہل باشد بدان

---

۵۵ خواص جسم بیان کرده که از ہر اجزای ترکیبی این ہفت حالت پیدا میشود

۵۶ تعریف علم داشلوک نمبر ۱ تا بیست نمبر را بیان فرموده ۱۲

ز دنیا و اشیاش ره تافته — همان ذات پاک مرا یافته

۵ ولی آنکه از بی نشان ذات من — تصور کند قایم از خویشتن

بوقت شهود نیست لا بی گمان — که مشکل بود هم تصور از آن

۶ چو آن طالب من که فعال خویش — به من کرد تفویض و آرد به پیش

هم از عشق کامل کند یاد من — پرستد مرا از دل خویشتن

من ار چه ز هانزاد آرم بذات — و هم من ازین دهر فانی نجات

۸ دل خود به من در تمام آوری — خرد را بسویم دوام آوری

ازان پس تو واصل بذاتم شوی — تو بی شبهه داخل براکم شوی

۹ چو نتوانی از دل که قایم کنی — بسویم تصور تو دایم کنی

پی من کنی مشق از شغلها — بکن شغل حصولت شهود و ندیها

۱۰ چو از شغل هم گر نتوانی بجان — پی من تو کن فعلها بی گمان

تو یابی ازین درجه با کمال — بذات من آید ترا اتصال

۱۱ چو این هم نسازی تو بهر وصال — شوی طالب و در دل آری خیال

بقا بهر آری دل خویش را — بکن اشتغال و شو از نتایج رها

۱۲ ز اشغال هم فکر اعلی بود — تصور هم از فکر بالا بود

چو ترک نتایج هم از فعلها — بود از تصور هم اعلی اثما

ز ترک آید مجویت ای عزیز — بتو گفتم این راز سربسته نیز

چو عشق حقیقی که از دل کند	۵۴	ز من علم و دیدار حاصل کند
همه او را میسر شود وصل ذات		چنان کس برآید ز کل ممکنات
هر آنکو کند فعل از بهر من	۵۵	بود طالب و عاشقم در زمن
شده بی تعصب بمخلوق ها		چنان شخص دریافت ذات مرا

ادھیائے دوازدہم بھگتی یوگ نام یعنی طریق عشق حقیقی

بپرسید ارجن که ای خودنما	۱	چو این طور طالب پرستند ترا
همیشه باطاعت کنند شغل خویش		ز صورت گری صورت آرد به پیش
کسی آنکه ذات ترا لایزال		جدا انکه باشد نشانش محال
پرستد ترا و ازین هر دو کس		که داند طریق وصال تو بس
سری کرشن فرمود آنکس که او	۲	بدل آمدن آرد عقیدت نکو
همیشه پرستش کند سوی من		شده برتر انکو و اعلا ز من
هر آنکو چو یکسان شمارد بدهر	۳ و ۴	به بهبودی هر کس آید بمهر
حواسان خود را بقابو کند		سوی ذات بی انتها رو کند
که او لازوال است برتر از بیان است		همه او بنشان محیط جهان هست
بود پاک و برتر ز وهم و قیاس		که چون قطب گردیده قائم اساس

سلہ ارجن می پرسد که هر که ترا ازین صورت می پرستد چنانکه تو در ادھیائے بالا خود را ظاهر نموده یعنی سرگن سروپ و هر که ترا لایزال و بی نشان فهمیده می پرستد ازین هر دو کدام کیفیت وصل ترا حاصل کرده؟

همان صورت خویش بنما مرا — که گردد پریشان حواسم بجا

بسر تاج و بر دست چکر و گدا — همانسان ببینم که خواهم ترا ۴۶

محیط جهانی و بازو هزار — تو داری همان چار بازو برار

سر کرشن فرمود کای همنشین — به تو مهربان گشته‌ام این چنین ۴۷

که بنمودم این صورت پرجلال — محیط است و لا انتها لایزال

ندارد کسی از جلالم خبر — بجز تو ندیده کسی پیشتر

نه تحصیل وید و یگ آنکو کند — ز خیرات و اعمال نیکو کند ۴۸

ریاضت کند سخت ارجن هم او — نه بیند ازین صورت من چو تو

مخور وحشت از صورت خوفناک — مشو بدحواس و شو از خوف پاک ۴۹

به تسکین دل صورتم را ببین — که دیدستیم پیش تو پیش ازین

چنین گفت سنجی که ای بادشاه — بگفتا کرشن و همان جلوه را ۵۰

بارجن بدان صورت اظهار کرد — که از خوف ارجن شد آن [illegible]

بگفت ارجن این صورت خوشنما — شد آرام در دل شد از دل [illegible] مرا ۵۱

سر کرشن گفت ارجن نیک خو — تو دیدی همان کو نمودم بتو ۵۲

ز صورت که دیدنش دشوار هست — بهر یک تمناست دیدار هست

از آن شاکله ارجن تو دیدی مرا — نه از خواندن وید آید بجا ۵۳

ز یگ و ریاضت ز خیرات هم — نیابد کسی آدمی را بهم

که بی انتها طاقت و هم جلال | تو داری و ظاهر شد از تو کمال
۴۱ ۴۲ بتو گفته‌ام ای کرشن در گفتگو | سخن‌های گستاخ هم روبرو
گهی یادوت گفتم و گاه دوست | ندانستم از تو حقیقت که کوست
هم از عظمت تو شدم بی‌خبر | ترا دوست فهمیده‌ام و هم بشر
گهی کرشن گفتم ز راه مذاق | بخلوت بجلوت شد اتفاق
ببازی و خوردن بهنگام خواب | بگستاخیت بوده‌ام انتخاب
معافی همی خواهم از فعل خود | توئی آگه از حالت نیک و بد
تو عالی و قادری و برتر توئی | پدر بهر هر شئ منور توئی
۴۳ ز متحرک و ساکن از بهر حیات | که پیدا ازین جسم از تو ثبات
توئی لائق عزت و اوستاد | برابر نه اندر کسی هم سواد
پس آنکه نباشد مساوی ترا | بر تو بزرگ آیدست از کجا
۴۴ پس از عجز و تعظیم این التماس | گزارش بتو می‌کنم راستا
همانسان که باشد پدر با پسر | شود دوستار از دوست تو بهر وی
به بخشایش آید چه شوهر بزن | همانسان تو بخشی گناهان من
۴۵ چو سابق ازین صورت پرجلال | ندیدم گهی از تو ای خوش جمال
کنون آنچه دیدم شدم شاد و خوش | دلم لرزد از خوف سیماب وش
توئی مالک دیوتاهای دهر | تو عالم پناهی به من لطف و مهر

ناتل بساز و بچنگ اندر آ … که یابی تو بر دشمنان فتح را

درین وقت سنجی بگفتا سخنها … ۳۵ … شنید ارجن از گوش این ماجرا

بدو دست بسته نمسکار کرد … فرو برده سر نیز اظهار کرد

بلرزه در آمد همه جسم او … به لکنت نمود این چنین گفتگو

که ای کرشن عالم ز توصیف تو … ۳۶ … مسرت محبت کند نو به نو

بد افعال از خوف تو میرمند … بجائے که یابند ره میروند

گروهی هم از کاملان جهان … ز تو گشته خورسند سجده کنان

نسازند چون شان بتو بندگی … ۳۷ … بذات تو شایان پرستندگی

تو والامنش افسر دیوتا … پناه دو عالم شده لافنا

توئی برتر از حق باطل همان … که تو گشته صانع این جهان

توئی ابتدا و قدیم آدیا … ۳۸ … بدنیا تو مخزن عظیم آمدی

تو خود گشته عالم به هر صنعات … توئی آنکه دانستنی شد ز ذات

تو اعلی مقامی و عالی تبار … محیط جهان صورتت بیشمار

هوا و یم و آتش و آب و ماه … ۳۹ … به برهما و کن بر بزرگش نگاه

توئی هم به تو صد نمسکارها … هزاران نمسکار سازم ترا

توئی آنکه هستی محیط جهان … ۴۰ … محیط جهان گشته بیکران

نمسکارها من که با تو کنم … ز رو و ز پشت و ز هر سو کنم

رونده و همیشان بلان زمن | سپی خوردن آبندت اندر زمن

۳۰ تو از خوردن شان مزه می بری | ز روشن دهن هاے خود میخوری

جلال تو روشن جهان را کند | جهان را حرارت رسانی تو خود

۳۱ کنم آگه از صورت پر جلال | کدامی تو اے مخزن پر جمال

بتو بندگی سازم اے تاجدار | نظر بر من از مهر باقی گذار

جهان را تو گردیده ابتدا | ز اصل تو خواهم که دانم ترا

ظهورے که داری تو نتوان شناخت | دل و جان من در تلاشش گداخت

۳۲ سر یکیش گفتا جوابش چنین | بفرمود کاے ارجن همنشین

منم بهر عالم فنائے کبیر | بکار فنایم چه برنا چه پیر

همه را درین جا فنا می کنم | ز موجودگان انتها می کنم

تو در جنگ نائی و بینی چنان | بخاک اندر آرم ز هر یک جوان

جوانان تو از هر دو شک بین | که معدوم گردند آن بالیقین

۳۳ پس استاده شو بهر جنگ اے جوان | بکن فتح و هم نیک نامی زان

تو از دولت سلطنت حظ بگیر | که من کرده ام کشته هر یک دلیر

ذریعه تو گردی بسا هم آوری | تئی کامرانی بجا هم آوری

۳۴ درون و بهیشم و جیدرتهم هم | کرن نیز دیگر جوانان هم

که من کرده ام قتل از اولین | بکن کشته گیر تاج و نگین

بسے فرقہ بینید حیرت زدہ		کہ گشتند خود از تو حیرت کدہ
قوی بازوا ہر کہ جستم ترا	۲۳	چو من دید آمدش لرزہ ہا
کہ دیوے دہن چشم و بازو ترا		شکم خوفناک اندر دندان لبا
یکی زین آنکہ این چہرہ تو دراز	۲۴	کہ تا آسمان از زمین گشتہ باز
شدہ روشن و رنگت اردبی		کلان دیدہ ہا تابش آردبی
چو دیدم پریشان دل افتادہ ام		سکون نیست در جان آزادہ ام
دہن آنکہ دندان ور آن خوفناک	۲۵	ہمان نور نار از سمک تا سماک
چو دیدم من او را شدم پر خطر		رہ عافیت ناپدیم در نظر
قرار من از دست من رفتہ است		رہے جز ہمہ بر تو نگرفتہ است
پسرہائے راجہ دہترراجہ ہا	۲۶	ز چشم درون دگر ہر سرا
دلاور جوانان ہم از فوج ہا		کہ ہستند گردان جنگ آزما
[illegible] تو مید شد	۲۷	کہ در سخت و ہم تیز دندان روند
[illegible] چو ساعۂ شد		بدندان او ریزہ ہا دیدہ شد
[illegible]	۲۸	بآب سمندر چو واصل شوند
[illegible]		روان در دہن ہائے پر ظلمہا
[illegible]		ز بے اختیاری [illegible] ہا

[illegible] پسرہائے راجہ دہتراشٹر

بسے بازو و ہم شکم ہم دہن را	۱۶	بسے چشم و دیدم محیط زمین را
نہ اے مالک دہر دیدم پہ تو		ز آغاز و ہم وسط و انجام او
بسر تاج و در دست چکر[1] و گدا[2]	۱۷	کہ دیدم ز بے حد جلال ترا
بہر سمت رخشان نظر خیرہ ہست		کہ چشم فلک[3] پیش او تیرہ ہست
بہ نزدم بود ذات تو لا زوال		کہ دانستنی ہست آن با کمال
بپے عالم از اصل آئین توئی		کہ لا فانی و حامی دین توئی
نمی بینم آغاز و انجام تو		نہ از وسط دارمی نشان روبرو
بود طاقت تو چو بے انتہا		کہ ہم بے شمار ند بازو ترا
دو چشم تو چون مہر و مہ روشن اند		کند چہرہ ات روشن آتش بلند
ز جاہ و جلال تو ہم گشتہ ہست		منور دو عالم ز بالا و پست
تو در آسمان و زمین و خلا	۲۰	بہر جا محیط اے مہا آتما[4]
ز جاہ و جلالت ہمہ سب گزند		چو من ہر سہ[5] عالم بلرزہ درند
بسے دیوتا در پناہ تو اند	۲۱	بسے دست بستہ صفت می کنند
بسے مہرشی و صاحبان کمال		ثنو صیف تو گشتہ ہم گنگ و لال
ز رود و ز آدیت و از بسو[6] ہم	۲۲	ز اشونی کمار و مرت ہم بہم
ہمہ اوشم پا و ہم و تو تا		ز گندھرب و یکش و اسر سدھ یا

[1] چکر نام اسلحہ [2] گدا معنی گرز [3] مراد از آفتاب [4] مہاتما ذات بزرگ [5] تخت زمین و آسمان
[6] ہفت از وجود تجلیات اند کہ در زمانہ قدیم از مدد ریاضت مشاہدہ شوند و چار آخر اسمائے فرقہ انسانی اند (۱) یازدہ رودر (۲) دوازدہ آفتاب (۳) ہفت وسو (۴) دو اسونی کمار (۵) چہل و نہ مرت (۶) اوشم پا یا نام تیر یعنی بزرگان مرحوم —

ادهیائی یازدهم وشوروپ درشن یوگ

بگفت ارجن اے کرشن جی ترا	۱	چو اسرار از خود شناسی مرا
تو اظهار کردی و ظاهر نمود		همه سر هم من بدو بیشد آنکه بود
شنیدم مفصل ز تو ماجرا	۲	زاجسام و پیدائش و هم فنا
زتو قدرت غیر فانی که هست		شنیدم زتو شانِ یزدان پرست
پس آن قادر مطلق و پاک ذات	۳	همانسان که گفتی تو خود را صفات
همان هست لیکن مراد دل است		که بینم چو آن قدرت کامل است
چو همی سپے آنکه من سائلم	۴	سپے دیدن قدرتت قائلم
تو بنما از آن قدرت لایزال		ظهورے که باشد نه او را زوال
سری کرشن فرمود ارجن ببین	۵	که دارم هزاران ظهور این چنین
زانواع انواع قدرت درست		که هم مختلف رنگ و صورت درست
ببین ارجن ادت[1] وهم وسو[2] ها		هم از رودر[3] و اشونی[4] پترا
مرت[5] را و دیگر عجائب ببین		ندیدی تو در دهر هرگز پیش ازین
ز متحرک و ساکن دهر را		همه عالم و آنچه خواهی بیا
ببین در وجود من آن هر یکے		که باقی نماند ترا از شکے

[1] دوازده آدتیه یعنی آفتاب [2] هشت وسو [3] یازده رودر [4] دو اشونی کمار [5] پچاس و نه مرت

۱۵ تو آن پاک ذاتی متحرک بجسم — تو خود مالک عالم آید به اسم
بزرگ همه با بزرگان توئی — توئی مالک روح و هم جان توئی
تو خود واقف ذات خود گشته — بعالم برون از خرد گشته

۱۶ تو خود جلوه ها در خویش را — بیان کن مفصل ز سر تا بپا
کز و عالم دو هر معمور هست — قیام تو در وی پر از نور هست

۱۷ تصور چه سازم که دانم ترا — چه سازم که دیدن توانم ترا
توئی هستی در مطلق اندر جهان — تصور نمایم ترا من چسان

۱۸ بکن آگاه از قدرت و جلوه ها — به تصریح و تشریح ظاهر نما
کلامت تو آب حیات آمدم — بنیم سیر و در مشکلات آمدم

۱۹ بگفتا که هان از تو گویم ورا — ز خود خاص و نادر همان جلوه ها
ندارند آن جلوه ها انتها — ولی مختصر گویم اکنون ترا

۲۰ با جسام و ز آتما هم منم — منم ابتدا انتها وسط هم

۲۱ نظام است شمسی و وشنو منم — بیارگان مهر روشن تنم
منم طبیعه ترا با در انفس ذات — با نجم منم ماه روشن صفات

۲۲ چو من سام[۱] ویدم درین ویدها — بدان نیز اندر دیوتا ها اسما
دلم[۲] در حواس و تجسم چه جان — که متحرک است و ازین بیگمان

[۱] درسام وید طریق عشق حقیقی از همه ویدها زیاده موافق درج است ۔
[۲] در حواس دل استم ۔

هر آنکو شود آگه از قدرتم
همان بی شک آمد سکون مستقل
شود آگه از ظرافت جلوه‌ام
سکونش ور آرم من او را بدل

خردمند کو طالب صادق اند
بدانند کاین ظهور از من است
مرا خالق کائنات آورند
مرا یاد سازند خالق پرست

هر آنکو بهم گفتگوها کنند
بیادم همیشه خوش و خورم اند
ز جان و دلم جستجوها کنند
بهر دم ز عشقم تصور کنند

بآنها ز علم عرفان عطا
بقدرت سکون مستقل من کنم
که از وی بیابند ادیان مرا
چراغ هدایت چو روشن کنم

همان را به بهبودی اندرون
ز تاریکی جهل آرم برون

بگفت ارجن ای کرشن عالی مقام
توئی از همه پاک و هستی قدیم
توئی هست مطلق هم اعلی قیام
توئی حیرت انگیز و هستی مقیم

ز پیدایش و از فنا شد بری
همه رشی دیور کهه نارد آن
محیط دو عالم شد از برتری
است دیول و بیاس شد یکزبان

بگوینت اینسان که بد گور شد
تو خود خویش را همچنان گفته
ز تو منبر اظهار پر نور شد
بیان گفته خود گهر سفته

بگفت باز آنچه گفتی بمن
تو از حقیقت کسی شد جلوه گر
بتفتیش تمام ویاسی سخن
ز نیک و بد انسان شد بی خبر

یعنی انسان نیک و بد از حقیقت تو بیخبر مستند

ادھیای دہم وبھوتی یوگ نام یعنی ظہور قدرت

شعر ۹۰		
سر بکرشن فرمود کلی جاهمن	۱	شنو از تو گویم بکر سخن
تو هستی بمن مهربان و عزیز		به بهبودی تو کنم شرح نیز
نداند بجز مهرشی دیوتا	۲	حقیقت که دارم ز سر تا بپا
با نان که من گشته‌ام ابتدا		نداند حال حقیقت نما
ز پیدایش و از فنایم بری	۳	منم صاحب عالم از برتری
هر آنکس که داند مرا گشته صاف		خرد ورشد و از گناهان معاف
خرد علم و هم هوشیاری همان	۴	تحمل بدل راستبازی بجان
همان نفس را کشتن و ضبط دل		هم از رنج و راحت شدن منفصل
ز پندار و ترس نمودن سوال		ز خوف و ز بیخوفی آرد خیال
همان بیگناهی مساویت است	۵	قناعت ریاضت چو داری بدست
ز فیاضی و خیرخواهی بدان		ز بدخواهی خلق و دیگر همان
همینسان که خصلت انسان بود		ز من هست و از من نمایان بود
رشی هفت و سنکادک گشته چار	۶	سو یمبهو منو اولین راستار
همه را من از قوت خویشتن		عیان کرده‌ام از صفات کمن
از ایشان همه خلقت آرد طهور		[illegible]

۶۱- [illegible]

بعلم حقیقت تو شاغل شوی ‌ ‌ تو آزاد گردی و واصل شوی

بہر شے کہ ہستم مساوی بہم ‌ ۲۹ ‌ ز شوق و ز نفرت بری گشتہ ہم

چو از عشق یادم کسے نیک خو ‌ ‌ شود خود من ہمن شوم خود او

بد افعال گویا و من میکند ‌ ۳۰ ‌ چہ انہمات جاحد سخن میکند

ور اینان افعال سازی خیال ‌ ‌ کہ باشد خیالش سوے اتصال

بزودی بود نیک افعال او ‌ ۳۱ ‌ شود راحتش دایمی روبرو

ہمین کن تو اے ارجن نیک فال ‌ ‌ نگردد فنا طالب من بحال

ہر آنکس کہ ناقص بود در وجود ‌ ۳۲ ‌ زن و ویش ہم شودر گورو شود

پناہم بگیرند و واصل شوند ‌ ‌ بذاتم در آیند و کامل شوند

پس از برہمن چتری ذکر چیست ‌ ۳۳ ‌ کہ ہم طالب ذات و ہم نیک زیست

ازین عالم کہ خود بے ثبات ہست آن ‌ ‌ ز آرام و راہم ندارد نشان

بہ ارجن چو این جسم کردی حصول ‌ ‌ بہر لحظہ یادم کنی ہست قبول

دل خویش را دے من محو کن ‌ ۳۴ ‌ پرستش ہر آنکن تو ہم بے سخن

ارادت بکن با من اے عزیز ‌ ‌ مرا بندگی کن تو اے پُر تمیز

[illegible] ‌ ‌ کہ حاصل کنی وصل پرماتما

منم آتش و اہمقوتی[1] ہم منم — بہر شئے کہ بینی منم بیش و کم

۱۷ سپہے دہر ما و بدر ہم منم — محافظ بزرگم چو جان و تنم

کہ خود قابل فہم ودانستنم — نہان پاک اونکار نامی منم

منم سام و یجر و ہر وید ہم — ز رگ وید و ہم یجر ہر جا انی منم

۱۸ منم جائے مقصود و پروردگار — منم مالک و شاہد و ہم وقار

مقام و پناہ آور نده منم — منم دوست و پیدائش ہر تنم

مقام فنا یابد از من ظہور — ہمہ را منم لا فنا تخم نور

۱۹ طپش بخشم اے ارجن از نور مہر — منم بارش و خشکی از بہر دہر

منم زیست و ہم مرگ دنیا منم — حق و باطل و نیز ہر جا منم

۲۰ چو دانندہ[2] ہر سہ وید آمدہ — بہ سام و یجر رگ کہ سہ گانہ زدہ

کنند سوم رس نوش و شد با صفا — شود پاک و از یگیہ پرستند مرا

خیال از حصول بہشت آورد — رہ خویش را سوے جنت برد

ز لذات جنت حصول آیدش — رہ لطف و آرام بنمایدش

رسند چون در انجاے عالی مقام — کنند حاصل آن عیش و عشرت مدام

شود ختم چون آن جزاے ثواب — سوے دہر ہم باز گردد شتاب

---

[1] اشیار سو نظمی کہ ہمہ آتش می انداز ند کہ در اتھرون وید برہم گیان مندرج است آزادی داد۔

[2] سوم رس از آب حیات مراد ست کہ یگیہ یعنی ریاضت و پرستش کہ ازین باعث از کشمکش بری میشوند کہ از وید چہارم یعنی اتھرون وید ملوا الف ہستند کہ مدان برہم گیان مندرج است ۱۲

ولی آنکه در من چه پیوسته شد ز آمد شد دهر خود رسته شد

۱۷ شب و روز بهم آنکه دارد شمار که تعداد هر یک بود جگ هزار

همانست دانای لیل و نهار همانست کو آورد در شمار

۱۸ چو روز آید آید همه کائنات شب آید رود در عدم هیچ ذات

۱۹ بگفتا که سالے ازین آن روح ها لمشب در عدم روز اندر لقا

گزارند زمیان شب روز خویش همین لازمی راه آمد به پیش

۲۰ ازین کائنات است اعلیٰ خصال همان ذات پوشیده و لازوال

چو این عالم ظاهری شد فنا نباشد فنا لیکن که دارد بقا

۲۱ بدل لے که پوشیده و لازوال تو گفتم آنرا چو اعلیٰ خیال

هر آنچه همان است جائے قیام رسیده نه واپس شود زان مقام

۲۲ همان ذات برتر ز کائنات بدارد قیام و بگیرد حیات

بهر شئے محیط است و نهایت بصدق ارادت حصول آیدت

۲۳ بوقتیکه یوگی ز دنیا رود ز آزادی و بند لطف آورد

بگویم ازین تفصیل آن کنم با نوازدی مفصل بیان

چو در شعلهٔ آتش و در نگاه شب روشن از ذات اند ضعف ماه

ط‌ ست جگ ... ۱۷۲۸ ... سال، تریتا ۱۲۹۶ سال، دواپر ۸۶۴ سال، کل جگ ۴۳۲۰۰۰ سال، کل بیشتر ان چتر جگ ... ۴۳۲۰۰۰۰ هزار جگ = ۴۳۲۰۰۰۰ × ۱۰۰۰ = ۴۳۲۰۰۰۰۰۰۰ سال روز و همین تعداد سال برائے شب است. یعنی شخص رسیده در شعلهٔ آتش، در روز روشن، در شب ماه روشن، بشش ماه اوترایَن، هر که جان میدهد نجات یابد ... ازین جهان داده ـ

گرام هست اودهی باپ که هر چشم هست ۲ بجسم اندر آمد چنانش نشست
تصور ز تو هر که وصول کند چنان آخری وقت شاغل کند
سر یکرشن فرمود کای ارجنید ۳ بود برهم آن ذات اقدس بلند
چو روح یاتم انسان بود بے گمان بود کرم یکتا باعث این جهان
ادهی بهوت این جسم فانی بود ۴ ادهی دیو روح جهانی بود
ادهی یگیه هم من اے باخبر که دارم من از حال دنیا خبر
کند وقت آخر چو یاد مرا ۵ رها گردد از خود ز رنج و بلا
بوسنتے که روحش جدا شد ز تن بلا شبهه داخل شده او بمن
بوقت وفات آنکه دارد خیال ۶ بچیزے که در دل گزارد خیال
پس از مرگ یابد همان چیز را که سویش خیالش بود رهنما
پس آن به که در جنگ رو آوری ۷ بهر دم تصور بسویم بری
دل و عقل در من تو تفویض کن وصال من آید ترا بے سخن
تشغل آلی و دل چو یکسو کنی ۸ سوئے ذات حیرت فزو رو کنی
تصور نمائی چو سوئم بدل شود وصل ذات منت متصل
خداست قدیم و محیط کل منم ۹ لطیف از لطیف است جان و تنم
تنبیه قیوم و سکون از من است برون از قیاسم من [illegible]

[illegible] این شعر [illegible] هر که در تصوف و یکسو دلی بمن غور کند ذات و نیروئے من دریافت نماید

ف برهم ذات الجلال شد، ادهیاتم انسان شد، کرم نام جلوه که از و پیدایش و قیام عالم جلوه پذیر است۔
ف ادهی بهوت جسم فانی شد، ادهی دیو جان و روح شد، ادهی یگیه یعنی ذات واحد یعنی خداوند حقیقی۔

بپرسید ارجن که آن برهم چیست | ز ادهیاتم و کرم و ادهی بهوت چیست
ز ادهی دیو هم گو بمن ای عزیز | ز ادهی یگیه گو که باشد چه چیز

ادهیای هشتم مهاپرش لوگ نام عرف اکشر برهم لوگ

همه گشته پوشیده اندر صفات | که ظاهر همه بر همه ذی حیات
ندانند جاهل ز ذات مرا | که برتر ز پیدایش است و فنا
منم واقف حال هر سه زمان | (۲۶) | ز ماضی و حال و ز مستقبلان
ز مخلوق هر سه زمان واقفم | ندانند مرا هیچکس بیش و کم
ز شوق و ز نفرت دوئی ظاهرا | ۲۷ | که مخلوق از این زد بغفلت ورا
همان نیک فعال و با اعتقاد | ۲۸ | که گردیده آنرا گسسته ز یاد
ز نقص دوئی دور گشته همان | همان یاد سازد مرا بی گمان
ز پیری و مرگ آنکه خواهد امان | ۲۹ | با دراک من سعی سازد بجان
همان برهم و ادهیاتم و کرم را | بخوبی شناسد بفضل خدا
ز ادهی بهوت و ادهی دیو و ادهی یگیه را | از اینها چو واقف شده شد رها
بهنگام مردن شود بهره ور | ز ادراک من واقف آید بشر

بینم ارچہ آن زور زرہ آوران | کہ از خواہش و شوق دوریست آن

بانسان ہمان خواہشم ای عزیز | کہ در راست ناراست دارد تمیز

۱۲ ستوگن[1] رجوگن تموگن خواص | ہمہ اظہار آنہا ز من گشتہ خاص

ولے نیستم اندر آنہا مقیم | کہ او بند محتاج من ساے عزیز

۱۳ ہمین ست ہرسہ[2] خواص صفات | کہ عالم شدہ غافل از علم ذات

منم لازوال و ندانند مرا | ازآنہا منم برتر و ہم جدا

۱۴ سہ گانہ صفاتی طلسم است این | ازآنہا عبور است مشکل ترین

ولے آنکہ پابند ذات مرا | عبورش نماید و از غم رہا

۱۵ چو انسان کہ در درجہ ادنی بود | بدو اعمال گشتہ و ہم بے خرد

صفاتی طلسمش کند در گرو | شود علمش از خود شناسی فرو

بسیرت شیطان پناہ آورد | بسوئے من آنکس نہ رہ آورد

۱۶ چہار نوع انسان کہ یادم کنند | دل خویش شادان و شادم کنند

مصیبت زدہ ہم غرض مند ہست | طلبگار علمی و یزدان پرست

۱۷ چو یزدان پرست آنکہ عارف بود | کہ از وصل یکذات واقف بود

بعشق حقیقی ہمان اول است | ازین رہ میان ہمہ افضل است

منم آنکہ ہستم باو ہم عزیز | بہرحال عزیز آن من گشتہ نیز

---

[1] ستوگن، رجوگن، تموگن [2] ہم ہرسہ خواص صفاتی ہستند

[3] از خواص ہرسہ صفات عالم از من غافل ہست و ندانند کہ من لازوال ہستم و از ہمہ برترم ۱۲

زانسان یکے از ہزار آمدہ	۳	کہ کوشان بعلم و فنر آمدہ
ازانہا کہ سازند حاصل کمال		زصد یک بمن واقف آید زحال
زآب و ہوا خاک و آتش خلا	۴	دل و عقل و جہل ست در آن تمام
ہمین ہشت اقسام قدرت زمن		کہ ظاہر شدہ ہر یک از خویشتن
ولے ہست اینہا زادنی صفات	۵	صفات ست اعلی ز روح و حیات
کہ دارد از و جسم عالم قیام		قیامش بود ارجن از من تمام
ہمین ست و پیدا کند خلق را	۶	زمن صفات پیدایش ست و فنا
زمن نیست برتر بدنیا کسے	۷	کہ دارم من ازوی تعلق بسے
تعلق زعالم بہ من گفتہ اند		تو گوئی بہ رشتہ گہر سفتہ اند
منم ذائقہ گشتہ ام اندر آب	۸	منم روشنی در مہ و آفتاب
منم لفظ اونکار در ویدہا		منم گشتہ آواز اندر خلا
بانسان بود جلوہ طاقتم		بہر شئے نمایان شدہ قدرتم
منم آنکہ خوشبو بہ گل بودہ ام	۹	بآتش حرارت بدل بودہ ام
بہ حیوان منم مادہ از حیات		بمرتاض ہستم ریاضت بذات
منم تخم مخلوق وہم لازوال	۱۰	بعاقل خرد ہستم ای خوشخصال
باہل جلال آنکہ باشد جلال		منم در وی اے ارجن نیک فال

۱ ادہ یعنے آہنکار ۲ این صفات ادنی ہستند صفات اعلی مادہ و حیات است ۱۲
۳ بدنیا ہمان تعلق است رشتہ در گوہر ہاست من بہر شئی داخل ہستم ۱۲

بوی شغل سابق بود دمیده		بگوشش رسد و خود بخود دمیده
ز دنیا عبور آیدش بیگمان		بود احتمل ذات او بیگمان
چه یوگی بگوشش کند شغل علم	۴۵	شود از گنه پاک و سازد بحلم
همان بعد پیدایشش چند بار		کند درجهای کمال اختیار
چه یوگی ز مرتاض و از عارفان	۴۶	رها بند افعال هم بیگمان
بود برتر ارجن ز من بشنوی		به است آنکه از دل تو یوگی شوی
هر آنکو بود راسخ الاعتقاد	۴۷	بود غرق در دل ز من کرده یاد
تصور به من دل بسویم ببست		ورا رتبه در یوگ اعلی ترست

اوہیای ہفتم گیان وگیان جوگ نام یا علم حقیقت)

سری کرشن فرمود ارجن جان	۱	دهد هر که دل سوی من بیگمان
شده طالب ذات و شاغل شده		بادراک و در یوگ کامل شده
بادراک من آنچه آید نظر		مفصل به تو گویم ای سوی هنر
بتو گویم آن گیان ای همنشین	۲	ز وگیان هم گویمت بالیقین
چو شد واقف الشان ازین علمها		نه دانستنی ماند و باقی ورا

۱ چونکه یوگی از مرتاض و عارفان و یابندان اشغال برترست لهذا تو هم یوگی شو ۱۲

۲ به تکمیل اشغال مندرجه پنجم و ششم اوہیای آنچه که از کیفیت علم ذات بشاغل ظاهر شود درین اوہیا به هفتم چهارم لغایت سیزدهم ظاهر نموده ۱۲

نه از شغل واقف نه در یوگ دل — نه در یوگ شد حالتش مستقل

چه صورت نما پا چسپه حالش بود — مسرت بود یا ملالش بود

۳۸ که نومید گشت از هر دو شقه — نه ساکن شد شئی به مطلوب رو

شده بے خبر چون نگر و فنا — چو ابرے که گرد و فنا از هوا

۳۹ بمن اینکه در دل خیال آمده — جز از تو جوابش محال آمده

تو ای آنکه شک دور سازی مرا — مرا حاصل آید ز تو مدعا

۴۰ بگفتا که آن کس نگر و فنا — که باشد ورا در دو عالم بقا

هر آنکس که نیکی کند اے عزیز — نه نقصانش آرد کسے هیچ چیز

۴۱ چو بے بهره از یوگ باشد روان — سوئے عالم نیک فعل از جهان

گزارد در آنجا زمان دراز — رخ آرد سوئے عالم دهر باز

نهان خانهٔ نیک افعال هیبر — ز فیض وجودش بود دل پذیر

۴۲ و یا خانهٔ جوگیان جهان — منور شد از نور او بے گمان

ولے این چنین زادنش مشکل است — بدنیا گزر دادنش مشکل است

۴۳ چو پیدا شود در چنین خاندان — طلسم تناسخ بود در میان

همان قوت سابق آید به پیش — کند سعی بهر درستی خویش

ز کوشش کند حاصل آن علم را — که در پیشه شده پیشتر زین بپا

۱؎ یعنی هرکه از یوگ بے بهره باشد و از دنیا سفر نماید تا عالم نیک افعال رود و در آنجا چندے بسر نماید و باز بدنیا بکاشانهٔ امیر نیک افعال پیدا شود ۱۲

مرا ہر کہ بیند بہ مخلوق ہا		بمن ہر کہ بیند چو کہ خلق خدا
وے از من از وے نباشم جدا		کہ واصل ہم او شد بذات خدا
ہر آنکو بتوحید بیند بہ من	۳۱	مرا بیند آن کو بروح زمن
ہمان عالم است بمن گشتہ وصل		کہ می بیند اندر من و تو نہ فصل
ہر آنکو بداند کہ ذاتش یکیست	۳۲	برنج و براحت نہ فرق اندکیست
ہمانست ای ارجن اعلیٰ صفات		کہ پیوستہ گشت ہست او خود بذات
بگفت ارجن ای کرشن عالی وقار	۳۳	بہ یوگی کہ گفتی شارم بیقرار
مساوات از یوگ گفتی چرا		دل بیقرار و قیامش کجا
قیامش نہ مستحکم آید گہے		نمی بینم از شے بدنیان رہے
پس اے کرشن دل را کہ متحرک است	۳۴	زبردست مفلس نہ شد زیر دست
بقابو نیاید چو سرکش دل است		مثال ہوا قابوش مشکل است
بگفتا کہ بے شک دل بے قرار	۳۵	بقابو در آید بمشکل ہزار
ولے شغل و عشق حقیقی آن		بقابو در آرند دل یگیان
ہر آنکس کہ قادر نباشد بدل	۳۶	براہیم ہمان را شدہ پاگل
حصولش ز یوگست دشوار تر		ولے کو بدل یافت قابو اگر
کند شغل و عشق حقیقی بیان		ہمان یوگ حاصل کند بیگمان
بگفت ارجن ای کرشن اہل یقین	۳۷	کسے کو چو باشد ارادت گزین

بوقتیکہ شد[1] از اصولش خبر — ازاں برتر آید نہ دیگر نظر

بذات اندر آید چو او را قیام — بہ تکلیف ہم مستقل شد مدام

تکالیف را قطع سازد ہماں — ۲۳ ہماں یوگ باشد تو نامش بداں

پس آن بہ کہ انسان گبود مستقل — بہ ہمت بہ یوگ اندر آید ز دل

کند ورک شاغل ہمہ اشتغال — ۲۴ چو پیدا شدہ خواہشات از خیال

کند ضبط از دل گروہ حواس — نہ پیدا کند در دل خود ہراس

بہ یوگ اندر آید شود مستقل — ۲۵ بر و رفتہ رفتہ ز محسوس دل

کند مستقل دل سوئے آتما — بپچیزے بر و خیال از ہوا

چو دل ہست متحرک و بے قرار — ۲۶ ز جائے بجائے گزارد گزار

کند ضبط واں راہ گم کردہ را — کند مستقل سوئے پرماتما

ہر آنکو سکون دل آرد حصول — ۲۷ بری باشد از خواہشات فضول

شود وصل در ذات و پاک از گناہ — کند راحت دائمی در نگاہ

چو یوگی کہ دل رابتا بو کند — ۲۸ گنہ ہائے دنیا بہ یکسو کند

بآسانی آید ورا وصل ذات — کہ بے انتہا راحتش شد صفات

ہر آنکس[2] کہ در وصل ذات آمدہ — ۲۹ مساوی بہر ذی حیات آمدہ

بارواح مخلوق خود را بدید — بخود روح مخلوق ہا کشید

---

[1] کہ در منتر بحسب یا اثنا تو شتہ شد کہ یوگ از ہمہ اعلیٰ است و انسان را سکون سید بہ ہمت تکلیف ہم مستقل میماند
[2] جنبش می کند ہر کہ در وصل ذات آمد بہر ذی حیات مساوی مدہ بارواح مخلوق خود را مشاہدہ کردہ و بروح خود مخلوق را نگر

شود مطمئن سوی‌ام آرد خیال — با دراک من باشدش انفعال

۱۵ بجو یوگی که او ضابطهٔ دل بود — همیشه همین نوع شاغل بود

همان در حبس راحت آید ورا — که دارم بذات خود سوی دلربا

۱۶ نه یوگ آید ار چه به بسیار خوار — نه بسیار کم خوار باید وقار

نه بسیار خوابنده یابد ورا — نه بسیار بیدار باشنده ها

۱۷ بخوراک و تفریح و محنت چو کس — به بیداری و خواب دارد هوس

بهر کار دارد چو او اعتدال — بیوگ و به راحت شود انفعال

۱۸ هر آنکو خیالش شود مستقل — با دراک ذاتست قائم بدل

کند ترک لذات دنیا چو او — همان نیک دل را تو یوگی بگو

۱۹ چراغے که شد شعلهٔ او بپا — بجائے که نبودست راه هوا

همان را ده همتش یوگی مثال — بدل یوگ و قادر بود بر خیال

۲۰ بانسان کند شغل از شغل او — دلش گشته قائم شده آرزو

ازان پس همان ذات شد جلوه گر — در آید بذات خودش در نظر

چو سیے انتها راحت آید ورا — که در دل بعقل آیدش رهنما

ندارند ازسے تعلق حواس — که حاصل کند راحتے بے قیاس

قیام است او را اگر بر اصول — که علم حقیقت شده آنرا حصول

سلہ همان راحت یابد که من بذات خود دارم نحو یوگ از اعتدال حاصل شود ۱۳۵

صفائی قلب آید پس تا حصول		ندارد تعلق ز جسم و فضول
ز جسم و دل و عقل و هم از حواس		کند فعل آن عارف خودشناس
ندارد چو او بر نتایج نظر	۱۲	کند فعل و در ذات شد جلوه‌گر
وی کو ز عرفان ندارد خبر		نتایج طمع دارد از فعل اگر
کند فعل و پابند افعال شد		گرفتار بست آن با اعمال شد
پس آن ذات مطلق که هست آشنا	۱۳	ز دل ترک سازد همه فعل‌ها
ندارد تعلق به افعال او		ندارد حکومت با عمال او
بشر هست که نه در دوران آمده		مسرت کنان در جهان آمده
که آن ذات والا ستوده صفات	۱۴	نه پیدا کند فاعلیت بذات
نه پیدا کند هر دو افعال هم		تعلق ز فعل و نتایج بهم
همه از صفات است پیدا شده		نه از ذات والا هویدا شده
نه مطلب ورا از عذاب و ثواب	۱۵	کند جهل پوشیده آن را حجاب
همه یا اسیران غفلت شوند		گرفتار مهر و محبت شوند
چو از علم ذات اندر روشن ضمیر	۱۶	به بند جهالت نگردند اسیر

۱ یوگی برای حصول صفائی قلب بی‌تعلقی فعل میکند ۲ هر که بر نتایج نظر ندارد و فعل کند بذات واصل شود و هر که از نتایج طمع دارد گرفتار شد ۳ ذات مطلق فعل را ترک کرده در جسم مسرور میباشد ۴ مراد از جسم ۵ ذات پندار فاعلیت را پیدا نمی کند نه افعال را نه تعلقات باهمی افعال و نتایج را بلکه این همه از صفات پیدا شده ۶ یعنی افعال و تعلق افعال و نتایج ۷ ذات را از عذاب و ثواب مطلب نیست جهل علم ذات را پوشیده می کند که نتیجه او غفلت است ۸ هر که از علم ذات آگاه شد جهل دور شد و شاهد را مشاهده کرد ۱۲

کہ بے کرم مشکل بود ہم ترا ۶ کہ حاصل کنی سانکھیہ ایں ملا

ولی کرم یوگی کہ عارف بود ز ذات خدا جلد واقف بود

چو از یوگ گشت است روشن ضمیر ۷ دل خویشتن را بخود کرده اسیر

شده نفس کش نیز توہی روح را کند روح ہم خود برو شار فدا

کند فعل و از فعل باشد رہا نہ آلوده گردد بحرص و ہوا

ہمی دانست عارف حقیقت شناس ۸ گر گشته جدا خود ز فعل حواس

نہ آلوده گردد بکار آتما حواسند در کار محسوس ہا

کنم آگہہ از کار ہا پس ترا ندارد تعلق بدو آتما

ہمان باصره باسه و سامعه ہمان لامسه شامه ذائقه

حواسند خمسه و کارش ہمین نہ از آتما باشد اے ہم نشین

ز رفتار و ہم خواب و ہم دم زنی ز گفتار و ترک و گرفت اے غنی

بہ بکشادن و بستن چشم ہا حواسند در کار نے آتما

ہر آنکس کہ شد از تعلق رہا ۱۰ سپرده بقدرت کند فعل ہا

ہمان سان شده از گنه خود جدا چو برگ کنول ز آب باشد جدا

ف۱ بغیر کرم یوگ دریافتن سانکھیہ مشکل ست لیکن کرم یوگی از ذات خدا جلد واقف گردد۔
ف۲ ہر آنکہ بذریعہ یوگ صفائی قلب حاصل کند و بر دل خود قادر باشد و ہر جان را جان خود تصور نماید با وجود کردن افعال در آن آلوده نگردد ف۳ عارف میداند کہ ہمہ کارہا از حواس است او خود ہیچ نمی کند آتما ہم تعلق ندارد
ف۴ ہر کہ افعال را بہ بے تعلقی خود بقدرت تفویض کرده می کند از گناه بری است ۱۲

بکن قطع از تیغ عرفان ورا	تو کن بے تکلف ہمان فعلہا
کمر بستہ طیار شو بہر جنگ	ترا یار باشند گرز و خدنگ

ادھیای پنجم سنیاس جوگ نام (یعنی ترک تعلقات)

بگفت ارجن اے کرشن عالی نژاد	۱	بامر مخالف چرا حکم داد
گہے گفتۂ فعل کن فعل کن		گہہ آری بہ ترکش مخالف سخن
ازین ہر چہ بہتر بود گو بمن		پریشان شدم زین مخالف سخن
سری کرشن فرمود کای نیک رائے	۲	تو در کردن فعل خود را گرائے
کہ ہر دو طریق اند بہتر مگر		ز ترکش بود کردنش خوبتر
کسی کو نہ نفرت نہ رغبت گزید	۳	ہمان تارک از دہر خلوت گزید
خیالات متضاد را گو نہ بست		بآسانی از جنب افعال رست
چو در سانکھہ و در کرم تفرقہ کرد	۴	نباشد خردمند آن نیک مرد
ہر آنکس کہ قادر بود بر یکے		نتائج بگیرد ازان ہر یکے
بجائے کہ آن عالم سانکھہ رفت		ہمان کرم یوگی از انجا گرفت
چو بیند یکے سانکھہ و ہم کرم را		ہمان ہست بینندۂ یک خدا

۱ یعنی تعلیم کردن افعال و ترک افعال باہم مخالف ست ۲ ہر کہ نفرت و رغبت ندارد تارک ست و ہر کہ خیالات متضادہ ندارد از قید افعال آزاد ست ۳ سانکھہ گیان یوگ یا سنیاس یعنی علم - کرم یوگ یعنی عمل و فعل - سانکھہ و یوگ جدا نباشد ہر کہ بر یکے قادر شد از دوم ہم نتیجہ حاصل کند ۴ یعنی از ہر دو نتائج حاصل کند ۱۲ ۵ بجائے کہ آن عالم سانکھہ رفت کرم یوگی ہم در آنجا رود ۱۲ ۶ کرم یوگی یعنی فاعل فعل ۱۲

جهان عارفان حقیقت شناس	۳۴	به تعظیم و صد خدمت و التماس
ز عرفان بگویند آن رازها		که سازندت از هر مصیبت رها
ازان رازها گر تو واقف شوی	۳۵	نه هرگز بسوئے ره غفلت روی
ببینی جهان را تو در خویشتن		وزان پس ببینی همه را بمن
تو گو گشته از رضائے خدا	۳۶	گنهگارتر از گنه گارها
کنی تو عبور این همه راز راه		بکشتی عرفان ز بحر گناه
بهیزم کند آنچه آتش سزا	۳۷	کند آتش علم با فعل‌ها
نشد پاک جز علم ذات احد	۳۸	به تکمیل فعل آیدت خود بخود
هر آنکو بود راسخ الاعتقاد	۳۹	حواسند آن را چو در انقیاد
همان یافته ذات علم احد		شود حاصل آن را سرور ابد
هر آنکو بجهل است و بے اعتقاد	۴۰	اسیر توهم شد آن بد نهاد
بقا بو بنا ر و دل خویشتن		تبه گرد و اندر زمین و زمن
بدنیا و عقبی بنا بد نشاط		برو هست باشد در انبساط
چو هست بی تعلق هم از فعل‌ها	۴۱	بعرفان شد آنکس که از شک رها
بقا بود در آر و دل خویش را		پس از قید افعال او شد رها
پس ای از چمن آن شک که پیدا کنی	۴۲	بنادانی از دل هویدا کنی

سلہ این علم از عارفان حاصل شود حتی چیزے از علم ذات پاک تر نیست که از تکمیل عمل انسان را خود بخود حاصل میشود

شود روشن از علم ذات آنچنان		که آید ز تابش امان بزبان
کسے می کند یگ که گویم بتو	۲۸	ز خیرات یگ زہ یگ ہم بشنو
بود یوگ یگ نیز تفصیل علم		ز منقول و معقول تحصیل علم
ہر آنانکه در حبس دم شاغل اند	۲۹	ز دم یوگ ہرگز نه آن غافل اند
که آرند سم پران را در اپان		اپان آنکه آرند اندر پران
کسانیکه کمتر غذا می خورند	۳۰	پراناں ہم اندر پران می برند
شناسندہ این ہمه یگیہا		بیگ می شود از نقل زہا
ز یگ گشته پیدا چو آبحیات	۳۱	ہر آنکو خورد وصل گردد بذات
چو یگ را نسازد سکونش کجاست		بدنیا و عقبیٰ اسیر بلاست
بود اندر بسیار اقسام یگ	۳۲	تو یابی در آنجا ہمه نام یگ
ہمه گشته پیدا ز فعل و عمل		چو این عقدہ یابی شوی بے زلل
ز تکلیف دنیا رہائی شود		بذات خدا ہیت رسائی شود
ز علمی یگ آن علم یگ برتر است		که اعمال را جا بعلم اندر است

سلہ تحصیل علم معقول و منقول ہم یوگ اند که این یگہا می کنند سلہ دم یوگ یعنی حبس دم کردن ہم یگیہ است سلہ پنج پران حسب ذیل ہستند (۱) اپان در مقعد (۲) پران در دل (۳) سمان در ناف (۴) اودان در گلو (۵) بیان در ہمه بدن ہوا را بیرون بردن آوردن و پان است و ہوا را اندرون بردن پران است آنانکه در ذات قیام پذیرند و در جسم رطوبت رسانند بیان است آنکه در حلق قیام کرده خوردنی و نوشیدنی را اندرون بر [illegible] آنکه روح در جسم حرکت فعلی نماید بیان است سلہ بعد یگ کردن که اشیا از یگ باقی مانند مثل آبحیات است این ریاضات نتیجه حصول معرفت و وصال ذات اند سلہ علمی یگ از عملی یگ برتر است که اعمال ہمه در علم ہستند سلہ این علم از عارفان حاصل میشود ۱۲

زافعال نیک و بد و ترک او	۱۷	تمیز است واجب که گویم به تو
چو ماهیت ترک افعال را		پدر یافتن مشکل آید بسا
بگویم این راز های نهان		چو آگه شوی هم عمل کن بران
در افعال کو ترک افعال دید	۱۸	به ترک اندر افعال هر کو گزید
همان عارف و واهل حق بود		ازو گو که افعال مطلق بود
بلا خواهش آنکه کند فعل ها	۱۹	در از آتش علم سوزد ورا
خردمند گویا که عارف است		همان کشف پوشیده را کاشف است
نخواهد نتائج چو از فعل ها	۲۰	هم آزاد باشد ز رنج و بلا
کند فعل و ناکرده مانا بود		ز علم حق آگاه و دانا بود
بر آنکه ز امید گردد رها	۲۱	کند تارک خویشتن نفس را
کند فعل از جسم خود بے گناه		ندارد کس از وی گنه را نگاه
[illegible]	۲۲	کند هر کسی کو قناعت قبول

[illegible] از دست مشاهده نموده و هرکه در ترک افعال که مراد از [illegible]
[illegible] هم را و در دهر بر هم را معاینه کرده همان عارف است
[illegible] باشد صرف فرق تعلقی و بے تعلقی است [illegible]

[illegible] از آتش علم سوختن همین معنی دارد ۱۲

هم اسرار اعلیٰ از تو گفته‌ام　　گهرهای معنی به تو سفته‌ام

(۴) بگفت ارجن ای نامدار جهان　　تو پیدا شدی در جهان این زمان

چو ویوسوت آمد ز تو پیشتر　　چسان وادی از علم او را خبر

(۵) بگفتا که ای ارجن هوشمند　　ندانی تو این رازهای بلند

من و تو درین دهر ناپایدار　　شده وار گشتند بسیار بار

منم واقف رازهای نهان　　نه‌ای آگه از داستان این جهان

(۶) ز پیدایش و مرگ برتر شدم　　به مخلوق عالم مقدر شدم

وسیله و فعل در قدرتت خود کنم　　به ظاهر شدن هرچه باشد کنم

(۷) به وقتی که از دهر نیکی رود　　بد افعالی و جهل پیدا شود

همان وقت آیم من اندر وجود　　رسانم به اهل جهان لطف و جود

(۸) ز بهر حفاظت به نیکان دهر　　بدان را سزا کوبی آیم به قهر

هم از بهر نیکی که دارد قیام　　شوم زاده در وقتها [illegible]

(۹) حقیقت ز پیدایش و فعل من[1]　　[illegible]

هر آنکو بفهمد کند ترک جسم　　رها گردد از بند این جسم و اسم

ضرور است کو وصل سازد به من　　نیارد دو دنیا بلب یک سخن

(۱۰) ز بیم و رجا و غضب گشته پاک　　به من دل نهاده چو بی خوف باک

[1] هر که از پیدایش و فعل من واقف شود باز بدنیا نمی آید ۱۲

همان به که در فرض خود جان سپار | که فرض دگر خوف دارد هزار
بگفت ارجن ای کرشن فرخنده فال | بدل گشت پیدا مرا این سوال[1]
که تحریک ساز ست کو آن کسی | گنه بی رضای خود انسان کند
هم از کیست این طاقت ای نیکخواه | که جبراً ز انسان کناند گناه
۳۷ سری کرشن فرمود کای جان من | برای جواب تو گویم سخن
همان خواهش و غصه هستند کو | شده بانی هر گنه با بتو
ازان هر دو کام و کرودهاست نام | ز رجوگن همان هست بنیاد کام
گنهگار و بسیار خوار است او | برای نجات است دشمن بتو
۳۸ چو دود آتش و چرک آئینه را | مشیمه[2] که چون مضغه بچه را
بپوشید از چشم اهل جهان | چنان علم ذات ست از وی نهان
۳۹ عدو شد[3] چو با عارف علم ذات | نگردد فرو آتش خواهشات
بچشم هنر پرده انداخته | علوم حقیقت نهان ساخته
۴۰ حواس[4] و دل و عقل مسکن در است | ازینها بکار خود آماده خواست
نموده علوم حقیقت نهان | گرفتار غفلت شد اهل جهان
۴۱ پس آن به که ارجن تو در ابتدا | بقابو در آری حواس و هوا

[1] سوال این است که در منتر ۳۳ درج شده است که هر انسان از خاصه طبیعت مجبور است و فعل می کند پس خلاف مرضی فعل کردن را چه سبب است و کو میکناند [2] مشیمه یعنی پوست باریک که بر بچه وقت ولادت [illegible] می باشد از حیات [3] خواهش و دشمن عارف است که از رجوگن پیدا شده [4] یعنی خواهش که ادرا [illegible]

[illegible] مسکن است [illegible] خواهش علم حقیقت [illegible]

زعرفان شناسی چو آنست دور — باو کردن فعل با شناخت دید
کہ از خاصیت طبعش شد اثر — تو از کردن فعل او را مبصر
چو از فعل کردن ضرر و صاف شمار — بعرفان ہستی اسی دور او صاف شد
بحق فعل بہر من است ذی شعور — بکن ترک از و ستی نتائج ضرور
ہم از کردن فعل پندار را — تو بگزار او رحق بجنگ اندر آ
چو از بلی ارادت نشد در عمل (۳۱) کنار سبب لتعصب با بینیان عمل
ز زنجیر افعال باشد رہا — شعوری حاصلش ہم سب ہد جا
شدے کو چو شد برخلاف از اصول (۳۲) تعصب کنند در اصول فضول
ہمان است بدبخت و جاہل ہمان — شما آن قابل ہستی از جہان
چو انسان کہ مجبور اند از خواص ۳۳ کہ نیک و بد افعال جزا اند خاص
چو افعال سابق کہ او کردہ اند — نتائج باو رو بزو کردہ اند
ہمان است سرچشمہ خواہشات — از و منع کردن بود بے ثبات
خواستار کو شوق و نفرت کنند ۳۴ بہ محسوس وہم رہ زن عارف اند
و لے عارفان را نباشد چنان — کہ باشند مغلوب آن ہمگنان
فرائض کہ از وصف داری ہتی — بہ از دیگران گو پرند از بہی

سوال ۵ امید و محبت ذیکا لیف راگذاشتہ جنگ کن ۔۲۔ عارف و جاہل ہر دو از خاصہ طبیعت مجبور اند نتائج افعال سابقہ سرچشمہ خواہشات او ہستند پس منع کردنش بے ثبات یا بیجا نادرست بود

۲۳ اگر ترک افعال سازم ہے　　کنند ترک افعال ہر آدمی
کنم ترک گر نیک افعال را　　۲۴ ہماں سان بہر یک شود مدعا
بد افعال گردند اہل زمان　　شوم باعث فعل بد در جہان
بہ گمراہی شان شوم من اسیر　　پس آن کردن فعل شد ناگزیر
وسلے جاہل ست و تعلق بہ فعل　　۲۵ علیم است و چشم تعلق بفعل
کہ سازد پئے بہتری جہان　　ندارد تعلق از و بے گمان
چو جاہل کہ او شایق فعل ہست　　۲۶ بعارف نباید برہ در نشست
کند فعل و او را ہدایت کند　　نہ گمرہ کند کو اطاعت کند
چو افعال از قدرت ہر سہ گن　　۲۷ برآیند و جاہل طراز د سخن
کہ من فاعل فعل خود گشتہ ام　　ولش غافل و محو پندار ہم
چو از فعل و از ہر سہ گن واقفست　　۲۸ ہمان را بگویند کو عارف است
مبرا ز فعل و صفت ذات را　　بداند شد او از تعلق رہا
تعلق بہ محسوس داند حواس　　ہمان است آزاد ای حق شناس
کسے کو ز گن محو لذت شدہ　　۲۹ ز فعل و صفات او بغفلت

لہ جاہل بفعل تعلق میدارد لیکن عالم چشم تعلق میدارد کہ برائے بہبودی جہان بفعل می کند ۱۲
ٹہ عارف را واجب است کہ عوام را ہدایت کردن افعال لازمی کنند نہ کہ مزاحم شود و باغلت ۱۲
ٹہ یعنی ہر کہ ذات را از فعل و صفت پاک میداند و تعلق محسوس بہ حواس میداند ہمان آزاد است ۱۲
ٹہ کہ ذات بہ سہ گن تہ جاہل خود را پابند افعال میداند عارف را باید کہ از کردن فعل و را منع نکند ۱۲

ہمین است این چرخ قدرت نشان	۱۶	روان باشد و تا بماند جہان
ہر آنکو نہ سازد چو فعل روان		گنہ‌گار و مستوجب نفس است آن
کہ بے کار درو ہر پیدا شدہ		تو گوئی بلا ہائے دنیا شدہ
ہر آنکو بود عاشق ذات خود	۱۷	بذات خود آنکہ قناعت کند
کند حاصل از ذات خود ہم سرور		باو فعل کردن نباشد ضرور
نہ در کردن فعل احسان او	۱۸	ز نا کردنش ہم نہ نقصان او
ندارد چو از اہل دنیا غرض		نہ مطلب ز جوہر نہ ہم از عرض
پس آن بے غرض لازمی فعل را	۱۹	بکن تا شود وصل ذات خدا
چو راجہ جنک بود عرفان شناس	۲۰	با فعال خود گشتہ عرفان اساس
پئے خیر اندیشی مردمان		تو ہم فعل کن اے عزیز جہان
مغز بزرگ آنچہ سازد ہمان	۲۱	بہ تقلید آن آیند اہل جہان
پس آن بہ کہ افعال شایستہ کن		بہ فعل تو ہرگز نیاید سخن
پئے کردن فعل جان کاستن	۲۲	بسہ لوک ہم نیست حاجت بمن
بہر شئے کہ خواہم مرا حاصل است		ولیکن ہمان خواہشم در دل است
ہمان فعل سازم کہ تقلید آن		کنند اہل دنیا و اہل جہان

سلہ ہر کہ عاشق ذات خود است وبذات خود قناعت دارد از فعل ہمرو کار ندارد ۱۲

سلہ گو کہ مرا حاجت فعل کردن نیست لیکن من ہم فعل می کنم کہ انسان تقلید من نگاہ دارند ۱۲

سلہ زیر زمین۔ زمین۔ آسمان ۱۲

چو دریا کہ غائب شوند اندران | بمانند این خواہشات جہان
کہ غائب شدہ در دل عارفان | بتسکین دل عارفان شادمان
ولے آنکہ دارد بدل خواہشات | نہ حاصل شود در دل او ثبات
ہر آنکس کہ از خواہشاتست دور | ۷۱ | نہ خواہش محبت نہ عقدہ غرور
ہمانست بیفکر و آزادہ ہست | ہمان عارف و نیک بنیاد ہست
ز تو گفتم ارجن ہمیں برہم گیان | چو یابد کسے ہم بآخر زمان
بغفلت نیاید از و کار ہا | ہمان شد ز تکلیف دنیا رہا

ادہیائے سوم کرم جوگ نام پاطریق افعال

بگفت ارجن اے کرشن فرخندہ فال | ۱ | چو از شغل علم است بہتر بہ تو
چہ عیب از بہر فعل کشف | چنین آید از لطف ذات شریف
ز متضاد مضمون و از اختلاف | ۲ | دلم شد پریشان بگو صاف صاف
کہ پیدا شود صورت بہتری | نباشد ازین پس بدل ابتری
جوابش ہمہ کرشن داد این چنین | ۳ | کہ اے پاکباز د طریقت گزین
بتو گفتہ ام پیشتر این سخن | عقائد دو دارند اہل زمن
یکے عارفست آں کہ حق بین بود | دوم کردن فعلش آئین بود

سلہ برہم گیان یعنی علم حق شناسی ملکہ ادہیائے دوم شتر الغایۃ ۳۹ باید دید کہ ذکر گیان یوگ ہست کہ آن طریق عارفان ہست سکہ ادہیائے دوم شتر الہ لغایت ۴۸ و شتر ۴۹ تا ۵۰ باید دید کہ ذکر کرم یوگ آنجا

چو مصروف ذاتِ الٰہی شود		حصول آیدش ہم سرورِ ابد
چو حاصل شود حالت آن سرور	۶۵	غم و رنج از وی بیابند دور
ہر آنکس کہ مسرور باشد دوام		خرد را بود ہم سکون و قیام
چو شاغل نباشد خرد ہم کجا	۶۶	نہ آگاہ باشد خود از آمتا
گر از آشنا ہم ندارد خبر		پہ تسکین دل کے شود بے خطر
چو تسکین دل نیست راحت کجا		ہمین ست اقوال اہل صفا
درآید دل مرد ناحق شناس	۶۷	چو در کردن فعل ہوئے حواس
حواس پنجگان می کشد سوئے خویش		کہ کشتی بآب از ہوا رفتہ پیش
ہر آنکس کہ دل را ابقا بو نہاد	۶۸	اجازت بہ محسوس رفتن نداد
ہمان ست ای ارجن ذو فنون		کہ دارد خرد را قرین سکون
شبے کو بجاہل شب تار ہست	۶۹	بود روز عارف کہ بیدار ہست
وے روز جاہل کہ بیدار گشت		شب عارف ہست و شب تار گشت
دو عالم ز ذات و صفات آمدند		تفرج گہ عارف و جاہل اند
یکے واقف و نیست پروائے آن		دگر جاہل و ہست سودائے آن
سمندر کہ لبریز و ساکن بود	۷۰	چو آن عالم ذات باطن بود

لہ یعنی شغل حواس عقل را پریشان می کند ۱۲
سلہ حواس را ابقا بو داشتن واجب است ۱۲

ہماں را که حاصل نباشد خدا	۵۹	حواسش ز محسوس باشد جدا
ولے خواہش دل که دارد بقا		شود دور از نور پر ماسّا
بفرمود کاے ارجن خود شناس	۶۰	نه دانی تو از حال مفسد حواس
چو مفسد حواس اند و طاقتور اند		سوئے خود دل عارفاں را برند
ولے او ہمان را بقابو کنند	۶۱	که مصروف اور اک ذات من اند
ہر آنکس که در قابو آرد حواس		تو ساکن خرد عارف او را شناس
به محسوس سازد توجه چو کس	۶۲	تعلق شود سوئے محسوس و بس
از و خواہش آید ز خواہش غضب		غضب آردش تیرگی بے سبب
چو از تیرگی سهو پیدا شود		ز سهو است اخراج عقل و خرد
چو شد عقل زائل زوال آمده		با خر ہمہ آن در وبال آمده
اگر رغبت و نفرت آن خود شناس	۶۱	جدا می کند ہر دو را از حواس
حواس خود آرد بقابوی خویش		ازان پس نه محسوس آرد به پیش

سلہ ہر آنکہ حواس را قابو کرد لذت ترک لذات یافت یعنی محسوس غذائے حواس ہست اگر حواس را غذا حاصل نشود ضایع گردد لیکن خواہش باقی ماند که از نور پیدا شدہ و رشود سلہ درین اشلوک به نزولی آمنا از لطافت بسوی کثافت ظاہر کردہ اول تعلقش از سمان و او پوست که صفت که اہش یعنی ملا آرزو دوم چون تعلقش از سمان و او شد که خزانہ ہوا ست خواہش تولید پیدا شد سوم چون تعلق و خواہش که از آب است تعلق شد که از باد و حارہ ہست غضب پیدا شد چہارم چون تعلق این ہر سه از زمین و او که مادہ باد و باشد گرویده تیرگی ظہور یافت پنجم چون این ہر چہار را تعلق از ادوان بایو شد که مادہ خاکی باشد پندار غالب شدہ بر دقت خیله پندار عقل سلیم تیرہ میشود سلہ ہر کہ رغبت و نفرت را از حواس جدا ساخت و حواس را بقابو آرد تا ہم

هماندم تو بیراگ حاصل کنی		ره راست وحدت تو در دل کنی
چو بیراگ قائم چو شد عقل تو	۵۳	پریشانیش رفع گردد ازو
همانوقت حاصل کنی یوگ را		سرور ابد باشدت رهنما
چو پرسید ارجن که ای نیک خو	۵۴	ز من حالت برهم گیانی بگو
که دارد هم او عقل ساکن مدام		شده محو در بندگی صبح و شام
چه دارد کمال و چه دارد شناخت		که شوق سماعش مرا خیره ساخت
ز گفتن نشستن ز رفتنش گو		همین ست مطلب که پرسم ز تو
سری کرشن فرمود کای جان من	۵۵	هر آنکس که از خواهشات زمن
شد آزاد و مسرور در ذات خود		شده محو آنست صاحب خرد
نه اندیشه دارد ز رنج و الم	۵۶	تمنای راحت شده یک قلم
نه الفت نه خوف و نه غصه کنان		بود سالم العقل عارف همان
بود از همه بی تعلق مدام	۵۷	نه در شاد حالت شود شادکام
نه در حالت غم گهی ناخوش ست		که از جام عرفان همان سرخوش ست
چو آن سنگ پشتے که بید دو غم	۵۸	ز هر سو کشد جمیع اعضا بهم
جدا کرد محسوس را از حواس		همانست گوشه عرفان شناس

سله سکون خیالات ترک یوگ است ۱۲

سله یعنی عارف کامل ۱۲

دران هر سه گن را ستوده است نام ‏ ‏ ‏ رجوگن تموگن ستوگن تمام
گیانی که دانندهٔ راز هست ‏ ‏ ‏ بنام ستوگن هم آواز هست
ولے بر هم گیانی که عشق خدا ‏ ‏ ‏ بدل وارود از هر سه گن شد جدا
زگرمی ز سردی ز آرام و غم ‏ ‏ ‏ نداری خیالے ز رنج و الم
رجوگن تو بگزار دست رابگیر ‏ ‏ ‏ تعلق ز الفت تو دانی حقیر
به نایافتنی کوشش یافتن ‏ ‏ ‏ بموجوده حفظ است جان دشمن
مکن وقت ضایع بسعی فضول ‏ ‏ ‏ نگر دو ترا هیچ ازوی حصول
مکن سستی و تیز و هشیار باش ‏ ‏ ‏ ز لذات دنیا نگهدار باش
ستوگن ترقی پذیرد ازان ‏ ‏ ‏ پس آن آتما گیان گیرد ازان
کنون زین سه گن ها تو آزاده باش ‏ ‏ ‏ پے وصلت حق تو آماده باش
ترا فی تو ار جوی و تالاب و چاه ‏ ‏ ‏ ز هر جا چو داری تو مطلب نگاه

مکن هر زه گردی تو هر جا فضول ‏ ‏ ‏ ترا آید از یک سمندر حصول
چو این خواهش گیان در دل کنی ‏ ‏ ‏ همان سان تو از وید حاصل کنی
ز وید آگاه باشند چون عارفان ‏ ‏ ‏ حصول است از وید مدعای جهان

[۱] اول یعنی اگر تو تهمت باش. مکن تهمت آنرا گو بیند اول و ندر بهت باشد یعنی برداشت کند ... یکی عبادت ... رام.
[۲] دوم یوگ کشیم رهت یعنی هر چه که نیامد به یافتنش کوشش نه کند و هر چه موجود هست حفاظتش بکند.
[۳] سوم ـ اپرمت یعنی هوشیاری و ترک محسوسات سازد.
[۲] عقل سلیم بحر محیط است و عقل اسوی از بحر محیط موجها هستند.

نتایج نخواهی تو از فعل اگر — ترا کرم از کام آید نظر
چو خواهی نتایج تو از فعل خویش — بکام است آن فعل گویم چه بیش
چو فعل از بد و نیک پرسی زمن — تو دریافت کن از دل خویشتن
هر آن فعل نیکو نظر آیدت — بکن تا ره راست بنمایدت
چو در کردن فعل افتد خلل — نباید بکار تو هرگز زلل
که جز بندگی مشق عرفان اگر — نگردد از و دور هرگز اثر
گر این فرض یکذره هم ساختی — تو خوف جهان دور انداختی
هر آنکس که او عارف کامل است ۴۱ — شناسنده آشنا از دل است
چو دارد خیالے ز راه نجات — همان یک خرد دارد آن نیک ذات
وگرنه هزاران طریق دگر — گرفتند و کردند ازینجا سفر
همانند کم فهم و هم بیخبرد ۴۲ — بگویند گفتار نیک و چه بد
ندارند مطلب ز گفتار کس — بهر گفتگو بحث سازند بس
بدل خواهش لذت و دولت است — خیالے پئے رفتن جنت است
نتایج ز اعمال در گفتگو است — هدایت از رسم نجاتی رست
گرفتار لذات دنیا شدند ۴۳ — اسیر امید و تمنا شدند
ندارند عقل و خرد مستقل — خیالے نه از حق شناسی بدل
سر بکرمشن فرمود کای نامور ۴۴ — نداری تو از دید اقدس خبر

تو نامرد گشتی و رو تافتی — که در جنگ رو از عدو تافتی

بجنگ آزمایان تو نام آوری — بخوردی در آئی تو از برتری

۳۶ بداندیش و بدگوی تو هر کسی — بگویند ناگفتنی ها بسی

نیابی تو تکلیف ازین بیشتر — که گفتار تلخ است چون نیشتر

۳۷ چو داری خیالی ز فتح و شکست — ندانی تو ای مرد یزدان پرست

چو از دهر رفتی بجنت روی — اگر فتح شد شاد دنیا شوی

ازین بیشتر چیست حاصل ترا — پس ای ارجن اکنون بجنگ اندر آ

۳۸ تو گفتی که در جنگ باشد گناه — بمعنی و مطلب نداری نگاه

بهم رنج و راحت تو یکسان بدان — نظر کن برابر به سود و زیان

تو یکسان ببین سوی فتح و شکست — تو هم رتبه بشناس بالا و پست

تو در فرض خود باش ثابت قدم — ازان پس مکن هیچ رنج و الم

ازینسان تو آئی پی جنگ اگر — ترا از گناهان نباشد خطر

۳۹ بتو گفتم از سانکهیه[1] چندین سخن — شنو کرم یوگ[2] از تو گویم چو من

اگر غور سازی باین گفتگو — ترا حاصل آید همه آرزو

رهائی ز زنجیر فعل آیدت — نجات ایدر راه بنمایدت

۴۰ کنم گر از وصف نشکام کرم — که کردنش باشد ترا فرض و هم

---

[1] سانکهیه یعنی برهم گیان یعنی علم حق شناسی یا علم عرفان ۔

[2] کرم یوگ ۔ لزوم افعال ۔

نہ بوسیدہ گردد ز آب آمتا ... نہ اور اگہی خشک سازد ہوا

۲۴ بعالم محیط است و باشد قدیم ... کہ شد لا زوال و بناشد جسیم

نشد ریزہ ریزہ نسوزد گہی ... بہ بوسیدگی ہم نیابد رہی

نگردد گہی خشک این آمتا ... کہ شد لا زوال و نگردد فنا

۲۵ ندارد وجودش کسی در نظر ... تصور ندارد درین رہ گزر

پس از بہر او فکر کردن فضول ... نباشد ترا ہیچ مطلب حصول

۲۶ چو دانی کہ فانی بود آمتا ... کہ پیدا شود نیز گردد فنا

ہم از بہر او فکر بیجا بود ... نہ بیجا بود بلکہ سودا بود

اقامت پیام سفر می دہد ... حیات از عدم خود خبر می دہد

۲۷ ہر آنکس کہ پیدا شود در جہان ... ز پیدا شدن مردنش شد عیان

چو سر شتہ گروہ پیدا شود ہم ضرور ... نکن فکر و رنج و غم لے ذی شعور

۲۸ چو قدرت کہ ایکت[1] نامش بود ... بکار جہان انتظامش بود

ہمانا کہ پیدا الیش و سر از دست ... ہم آید از و قہر گر دشمن [illegible]

کہ پیدا شود از عدم در جہان ... بسوی عدم راہ گیرد ہمان

پی او نہ زیبد کہ غمہا خوری ... کہ بیفایدہ رنج و محنت بری

۲۹ کہ داشتن آمتا مشکل است ... چو دانا ہمان عارف کامل است

[1] ایکت یعنی عدم باشد ۔

بدنیا ندارد کسے دست و پا ... که سازد چو آن آتمارا فنا

۱۸ وے جسم راہست بیشک فنا ... که او یافت ترتیب از وزه ها

مگر آتمارا که زو هست نام ... فنایش نباشد قیامش دوام

ز آرام و تکلیف دارد نه کار ... بے او چه رنج و تفکر ہزار

پے جنگ آماده شو اے عزیز ... بجز فرض در دہر باشد چه چیز

۱۹ نه این روح فاعل نه مفعول ہست ... نه قاتل بود جسم نه مقتول ہست

ہر انکو از بیان نداند ورا ... ہمانست از روح نا آشنا

خیال کنه از چه داری بدل ... که باشی به پیش حکیمان خجل

۲۰ که گاہی نه پیدا شود آتما ... نمیرد که دارد ہمیشه بقا

نه از مردن جسم میرد گہے ... نه اندیشه از مرگ گیرد گہے

۲۱ ہر آنکس که داند که این آتما ... بود لازوال و بود لافنا

ہمے وار داو در نظر ہا بسے ... نه مقتول باشد نه قاتل کسے

۲۲ پے ترک جسمش چه داری خیال ... نباشد خود این آتمارا محال

ہمانسان که انسان کہن جامه را ... کند با دل شاد از تن جدا

وز ان پس کند جامه نو ببر ... ہمانسان بود آتما بهره ور

که جسم کہن را گذارد ... بجسم نو آید بیابد [illegible]

۲۳ نه او را کند ریزه [illegible] ... نسوزاند ش آتش و [illegible]

درین جسم خاکی ببین روح را	۱۳	کہ بشنید بلی وضع دارد چہا
گہے بچہ شیر خوار آمدہ		گہے سر بجنبش جوانی زدہ
گہ آید یکے پیر ہشتاد سال		نہ یک ذرہ فرق آیدش در خیال
ولے جسم آن کو جوان بودہ است		بہ پیری چنین ناتوان بودہ است
ہمین سان یکی جسم دیگر گرفت		بقالب در آمد ز دنیا نرفت
خردمند دانشوران جہان		نگیرند در دل خیالے چنان
ز سردی ز گرمی ز راحت ز رنج	۱۴	نشد شادمان و غمین نکتہ سنج
ندارند این جسم ثبات و قیام		کہ آیند و گاہی روند از مقام
ز تکلیف و آرام مطلب مدام		تو برداشت کن اے ستودہ شعار
ہر آنکس کہ شادی و آلام را	۱۵	نہ پروا کند یا بد آن کام را
ہمانست کو یافت راہ نجات		کہ خود یافتہ پایگاہ نجات
دروغ است کاخر بماند دروغ	۱۶	ہمیشہ بود راستی را فروغ
کہ فانی ندارد بقائی بہام		بقا را نباشد فنا تا دوام
پس این روح را ہم نباشد فنا	۱۷	کہ او خود محیط است در جسم ہا
خردمند عالم ہمین گفتہ اند		ہمین ڈر ناسفتہ را سفتہ اند
ز ارواح برگشتہ است اینجہان		تو انباشتی[1] آن آمشار ابدان

[1] انباشتی لازدال ۱

مرا عقل و دانش کم است این زمان　　ہدایت نما شو بمن آنچنان
که دنیا و عقبی درست آیدم　　بنیکی ره راست بنمایدم
چو یابم ز تکلیف دنیا نجات　　خود آید مرا لطف آب حیات
۸　چه تدبیر سازم بدر و نهان　　کنم فکر و غم را مداوا چنان
که این پادشاهی دنیا چه چیز　　چو آید مرا تخت افلاک نیز
نه بینم که درد و غم دلگداز　　شود دور از جانم ای دلنواز
۹　چنین گفت و از دل بزد آه سرد　　ز جنگ و دغا صاف انکار کرد
۱۰　چو خاموش شد ارجن خوش شمیم　　با فواج دیدش برنج و بغم
۱۱　سر یکرشن خندید و فرمود از فم　　بگفتش که ای ارجن نیک خو
تو در فکر باطل چرا آمدی　　ز دانشوری هم سخن بازدی
هر آنانکه در دهر دانشورند　　نه بهر کسی هم بفکر اندراند
که از جام عرفان چو گشتند مست　　نه فکر از پی مرده و زنده هست
۱۲　ندانی که این روح باشد قدیم　　دل تو بفکرش چه باشد دو نیم
من و تو از این پیش هم بوده ایم　　به پیش تو این وقت موجوده ایم
همه راجگان را که بینی ز دور　　که بودند سابق از این با ضرور
همه بار آینده پیدا شوند　　نیابند از چشم گیتی گزند
من و تو همه شهریاران بهم　　که بودند و هستند و باشند هم

...ایدت — نهاده بهشت برین آیدت

...لے عزیز ۳ — که نامرد گیر و میدان گریز

...ا دور کن — نه نامردی خویش مشهور کن

...یر مردان بیا — بجنگ دو غا جوهر خود نما

...مدار جهان ۴ — به تیشم نظر کن به جنگ آوران

...ون دلیر — پی جنگ آماده گشته چو شیر

...رگان من — بزرگان من جان و ایمان من

...رایم بجنگ — چسان جنگ سازم به گرز و [illegible]

...دای خورم ۵ — زنان گدای شکم پرورم

...شاهی مرا — که در قتل ایشان شوم مبتلا

...ید بجنگ ۶ — که فتح آید از تیغ و خدنگ

...ز دین کارزار — ندارم ز تاج شهی هیچ کار

...خواهم نه زیست — نه خواهش مرا از پی زندگیست

...ر د آمدند — همانند کو جنگ جو آمدند

...ن و کوروان — که هستند ما را برادر همان

...نها لبر — که [illegible] هست فتح و ظفر

...نت ارجن از و ۷ — که هستم ز خدمت گزاران تو

که ناحق گنهگار گردید نست | که آینده راه سفر دید نست

۲۷ پس این کار هرگز نباید ز من | نمیدانم این لایق خویشتن

ندانم که خونریزی اشرار را | باخر چه راحت رساند مرا

۲۸ دل کوروان از طمع شد سیاه | که از حالت خاندان شد تباه

ندانند هرگز چو اینها خبر | گنه کار هستند خود سر بسر

هم از دوست کو میکند دشمنی | که آثار باشد ز تر دامنی

به نزد خدا او گنه کار هست | بدست قضا خود گرفتار هست

ندارند بر روی نظر کوروان | ندانم چه افتاد بر کوروان

۲۹ ولی چون من آگاه هستم ازان | چه از خاندان و چه از دوستان

پس آن به که تدبیر سازم کمان | که یابم ازینسان گنه ها امان

اگر خاندان کسی شد تباه | دران خاندان دهرم را نیست راه

چو از دهرم خالی شد آن خاندان | بد افعالی آید طریق زنان

ز خلب وگر آنکه پیدا شوند | همه خاندان ها بدوزخ روند

۴۲ ز اولاد ناجائیز رفت آبدان | همه را ره دوزخ آید عیان

نه آسپی و پنید و نه پنیدی دهند | ازین رو قدم سوی دوزخ نهند

۴۳ همین باشد آن قاتل خاندان | که پیدا کند برن سنکر دران

ل پنڈ طعام و آب که در هند بزرگان میرسانند ۲ برن سنکر اولاد حرام را گویند

دلم بیقرار است سیماب وار — نمانم بجا رفت صبر و قرار

شگون های بد در نظر آیدم — زجنگ عزیزان غم افزایدم ۲۱

زخونریزی رشته داران خویش — نه بینم آرام و راحت به پیش

ندارم طمع بهر تخت شهی — نخواهم که دارم کلاه مهی ۲۲

نه از فتح مطلب نه از زندگی — ز سودای اینها سرم شد تهی

همه هاپیٔ آن عزیزان خود — همی خواستم لیکن این روز بد ۲۳

خیال مرا هم ز دردم فکند — ز غمهاست زخمی دل دردمند

که آنان همه اندرین کارزار — کشیدند هم خنجر آبدار

پی مردن خود کمر بسته نیز — ندارند پروای جان عزیز

پی آنکه خواهم من این تاج و تخت — بجنگ ایستادند آن نیکبخت ۲۴

ز استاد و اد و ز پوران خویش — که هستند در جنگ موجود پیش

همیدانم ای اوستاد زمن — که آماده اند از پی قتل من ۲۵

مرا قتل سازند ایشان ضرور — ولی در دل من ز تو هست نور

ندارم خیالی پی قتل شان — نخواهم تبه کردن خاندان

نه تو کت از پی قتل شان آیدم — نه گیرم که این خود نمی بایدم

پس این تخت دنیا به چشمم چه چیز — که آید مرا او رهلاک عزیز

همه کوروان گرچه نالایق اند — نباشد من قتل شان سودمند ۲۶

[illegible]

نباشد زبردست هرگز زما | بجز قتل چو انست بیم و رجا
ولی زنده باشد چو بهیشم دلیر | (۱۱) درین فتح بازاست ازاندیر
پس آن به که نگرانی او کنیم | به لشکر نگهبانی او کنیم
ز بهیشم خطر در دل شاه بود | ز مهر عدو در دل آگاه بود
که دارد سر مهر بهیشم باو | مبادا که سازش کند با عدو
همین بود مطلب ز نگرانیش | که منظور بودش نگهبانیش
چو شاه و درون را درین گفتگو | (۱۲) نظر کرد و آن بهیشم نیک خو
بدل گفت کاین شعبده زمن | باستاد و بر شاه شد خنده زن
پی جنگ ناقوس خود را نواخت | پرندیان که جان عرشیان را گداخت
بماندم برآمد ز لشکر خروش | (۱۳) درآمد برگ خون همت بجوش
ز ناقوس و نقاره های دهل | گو [illegible] نوازنده ها [illegible]
نباگه یکی شور برداشتند | علم های جنگی برافراشتند
بغوح بدهشتر برآمد خروش | (۱۴) سر کرشن و بهیم ارجن آمد بجوش
نهادند هر دو بیکبار [illegible] | که در دوی سفید اسپ ها را ببست
بناقوس کو پنچ جن نام داشت | (۱۵) سر کرشن آواز را برفراشت
ز ناقوس ارجن برآمد نوا | شده دیودت نام [illegible] بجا

پنچ جن نام ساز کرشن نام ناقوس [illegible]

سوبهدرا اسپر ابهمنو را نگیر | هم از دروپدی پنج پور دلیر
همه را شتهار تفسر چو گردیده نام | بسرداری فوج یابند کام
مهاراج از من شنو این سخن (۷) | چو سردار هستند در فوج من
همان است به گر ضرورت شود | مهارتهه بجنگ مهارتهه رود
پس از من شنو نام گردان ما | که دارند فرمان بفوج اندرا
یکی خود بدولت مبارک قدم | شنو نام بهیشم تا پامه دوم
کرن کرپاچارج که نام آورند | ز ستنبچ آخر سخن ها برند
هماتمن اسنوتهامان بکرن ست هم | هم از سومدت فتح آید بهم
چو ما و شما بید این جنگ جو | به بیشت چه از دیگران گفتگو
بسی دیگر اند شمشیر گیر (۹) | که یکبار سازند با گرز و تیر
همه از پی من سر انداختن | بود همه نه خوفی ز جان باختن
جو سردار فوج است بهیشم زما (۱۰) | با فواج خوف و خطر ها کجا
چو فوجی که باشد بزیر دلیر | زبردست باشد ز تدبیر پیر
و لیکن وبیده ام لشکر پاندوان | بزیر علم های بهیم جوان

ا؎ ابهمن پسر ارجن۔
۲؎ پنج پور دروپدی نام آنها [illegible] بندهه، ستاسوم، شرت کرن، ستانیک، شرت سین۔
۳؎ مهارتهه آنرا گویند که [illegible]
۴؎ درونا [illegible]
۵؎ کرن سالار کوروان پسر کنتی که [illegible]
۶؎ کرپاچاریه پسر گوتم رشی [illegible]
۷؎ پسر درون اچاریه
۸؎ [illegible]
۹؎ پسر سومدت

برهنه کشیدند تیغ از نیام | که حک کرده گوئی دوئی را ز نام
بهر نوع آراسته گشته فوج | چو دریا خروشان ز رفتار موج
چو دریودهن این حالت فوج دید | به پیش درون گرد گفت و شنید
بگفتا که ای اوستاد زمن | شنو حالت قلعه بندی زمن (۴۳)
که گرداشت[۱] اورا دروپد پسر | ترا هست شاگرد و فرخ سیر
نگیر و خیالی ز استاد خویش | مقابل نمو گشت و آمد به پیش
درین گفتگو بود مطلب دگر | که گیرد درون خشم بر وی مگر
و یا آنکه او یار دشمن شده | درون هم مددگار دشمن شده
همین گفتگو طعنه آمیز بود | ندانست کز وی بر آید چه سود
دگر گفت در لشکر پاندو | چو بهیم و چو ارجن بسی جنگ جو (۴۴)
یویودهان[۲] و راجه براث[۳] است نام | دروپد[۴] که شد مرجع خاص و عام
چوان دهرشت کیتو[۵] و هم چکتان[۶] | زکاشی[۷] نریش زبر چیت[۸] جوان (۴۵)(۴۶)
تو هم کنتی بهوج[۹] و شیورا[۱۰] بهین | بیوده امنو[۱۱] اتم اوجا[۱۲] به هین

۱ دهرشت دمن نام برادر دروپدی یعنی خسر پوره پاندوان که از شاگردان درون اچارج بوده +
۲ نام ستیکی هم یوییکی راجه از خاندان کرشن بوده +
۳ پنهان دو سیزدهم سال جلا وطنی خود در ملک این راجه پناه گرفتند دخترش اوترا نامی به ابهمنیو پسر ارجن منعقد شده.
۴ دروپد نام پدر دروپدی زوجه پاندوان +
۵ راجه چندیری که پدرش ششپال بود که بدست کرشن [illegible] نمود بعد و پاندوان بر تخت چندیری او را نشاندند +
۶ چکتان نام راجه از خاندان برشنی +
۷ راجه بنارس که مادر راجه پاندو [illegible]
۸ [illegible] چیت یعنی خاوند [illegible] کنتی بود که مادر [illegible] بوده +
۹ کنتی بهوج یکی [illegible] است [illegible]
۱۰ یکی راجه از خاندان شوی +
۱۱ [illegible] راجه از خاندان برشنی +

دیباچه

بپاس سخن گو زبان کرده باز	چنین گفت آن پیر دانای راز
که بگذشت آن سیزده سال هم	که بر پانڈوان بود جور و ستم
چو شد این مصیبت براویان تمام	پی سلطنت خواستند انتظام
رساندند پیغام بر کوروان	پی صلح گشتند خواهان هران
ولیکن از آنجا جوابی نبود	بجز جنگ جوئی ندیدند سود
همه فوج ها را بیاراستند	ز هر دو طرف کینه را خواستند
کرکشیتر میدان یک صد کروه	در آنجا فراهم شده آن گروه
چو از هر دو جانب سپاه کارزار	فراهم شده لشکر بیشمار
بدنیا کسی تاجدارے نبود	که آنجا سپاه کارزارے نبود
شده هیژده اکشنی فوج جمع	هزاران چو پروانه ها گرد شمع
بهفت اکشنی پانڈوان کامران	ابر یازده اکشنی کوروان
چو یک اکشنی را شماره کنی	گریبان خود پاره پاره کنی
در آن هژده یوم گشتند صاف	نماند بجز ده کس اندر مصاف

۳×۳×۳×۳×۳×۳×۱۰ = یک اکشنی = [illegible]

تعداد یک پتی - اسپ - رتھ - فیل - سوار - پیاده - رتھ بان - سائیس - فیلبان - ضروری لازم - اسپ - رتھ - فیل = ۷۸

[...]یا و رونق تابید آن — سخن گفت و گشتند هم یکزبان

[...]بر من این مجلس آراستند — پی نظم گیتا ز من خواستند

[...]بسی عذر کردم بتحریر آن — که هستم به تحریر او ناتوان

ندانم عروض و ندانم سخن — نه از شاعری هیچ نسبت بمن

بگفتند از مهرهای فروغ — بیار آنچه داری چه شیر و چه دوغ

تو وقتی که بینی مضامین آن — مضامینش آری بدیگر زبان

تو آگاه باشی ز حال جهان — شوی واقف از حالت جسم و جان

ترا زوی آید سکونی بدل — چه باشی درین درد و غم مضمحل

ز دل غور کردم بگفتارشان — کمر بستم از بهر تحریر آن

بفحوای مضمون گیتا فروغ — بود روح را مرگ بیشک [...]

بفهمیدم این رازهای نهان — که از مرگ آزار ناید بجان

ز دهلی بسوی وطن آمدم — باسکندرآباد من آمدم

نوشتم من این نسخهٔ لاجواب — که از علم عرفان بود [...]

امیدم همین است از کردگا[ر] — که هرگز نیاید به مضمون[...]

هر آنکس که بیند بود عیب پوش — [illegible]

که انسان مرکب ز سهو و خطاست — [illegible]

زتوآن ترنم سرائی چه شد
بهرجا زتو خودنمائی چه شد

چه شد از تو آن خواهش سیر باغ
که یکدم تو حاصل نمودی فراغ

توئی آنکه تنها برنج و الم
بسر میکنی باصد اندوه و غم

چرا حالت تو زبون گشته است
قد تو الف بود نون گشته است

مصیبت که از چرخ بر تو فتاد
نباید که از وے تو آری به یاد

ندانی به ارجن چه گفته است کرشن
گهرهای معنی چه سفته است کرشن

مضامین عرفان بجنبا ببین
چو هریک ازو باشدت دلنشین

بفهمیدنش گر بتو دانش است
ترا مطلب خواهش آید بدست

بعرفان درآری دل خویش را
تو حاصل نمائی وصال خدا

بهرجا ازو ترجمه گشته است
زجائیکه خواهی تو آری بدست

پئے شغل باید که در پارسی
به نظم آوری وبه مضمون رسی

که نام تو در دهر یابد قرار
به بزم سخن هم تو یابی وقار

بود اضطراب دلت در سکون
باهل جهان هم شوی رهنمون

بگفتم که اے یار فرخنده فال
مرا هم بدل گشته پیدا خیال

ولی سوئے خود چون نظر میکنم
ازین کار خود در گذر میکنم

بضاعت ندارم ز علم و سخن
که باشد شمارم درین انجمن

دوم آنکه فیضی بصد آب و تاب
نوشت است در پارسی این کتاب

بسی صحبت دوستان دیده‌ام — بسی خوبان جهان دیده‌ام
بانجام ازینجا سفر کردن است — بآخر ز دنیا حذر کردن است
خیالم همین بود و هم بوده است — که از چرخ بر من ستم بوده است
ز چرخ فلک خوردم آخر فریب — ز دل رفته یکبارست صبر و شکیب
بدهلی رسیدم درین حال زار — در انجا همی داشتم کاروبار
هم آنجا وکالت نمودم بسی — ثمر خوردم از صحبت هر کسی
چو از دوستانم فراهم شدند — خوش و شاد از بزم باهم شدند
فصیح سخن گو فصیح زبان — فصیح زمان فخر هندوستان
سخن سنج [illegible] شیرین بیان — بشیرین زبانی همه در جهان
دبیر جهان حالب نامور — که در شعرگوئی بدنیا سمر
[illegible] سخن رونق خوش سخن — که شد در سخن رونق بزم من
همه یاوران سوی من آمدند — به بزم سخن در سخن آمدند
گهی گفتن شعر و گاهی غزل — گهی نظم برجسته و برمحل
گهی از قصائد نمودن بهار — گه از نظم تر سینه گردن فگار
غزل گفتن از من همی خواستند — که بهر من این مجلس آراستند
فقیر خسرو مند عالی نژاد — بمن گفتگو کرد از اتحاد
بگفتا فروغ ای فدای تو من — چرا در نه آئی به شعر و سخن

شکایت که از روز بد می کنم | پی مردن عایش خود می کنم
کشیدن ز دل آه گشتن غمین | نه بهر کرتا کرشتن است زین
فروغ این دل تو که دارد شکست | پی مردن آرزوی خود است
پس از شور و شیون چه یاد آوری | غرض مند گشتی و غم می خوری
نوشتم پی یاد او این کتاب | ولیکن بمن نامد از وی جواب
و نامی رسانم [illegible] ای پسر | که نامت بماند بدنیا [illegible]
روم من چو از دهر ناپایدار | ز نامم تو در دهر یابی وقار
بباغ جهان چون نظر می کنم | نظر را چو [illegible] ز بر [illegible] کنم
نمی بینم آسودگی در جهان | جهان را همه بینم اندر خزان
بهار از رخ و چهره باغ رفت | گل و برگ سبزش خزان در گرفت
ز تاریخ او جستم آخر نشان | سن هندی آورد هم از [illegible]
ز تاریخ گفتم پی سال او | از این هر دو مصرع دو سالش بگیر
از این جا بجا رفته کرتا کرشت | ز دنیا بجا رفته کرتا کرشن
۱۹۷۲ | ۱۹۷۴
هزاران بهار و هزاران خزان | گذشته و آینده هم در جهان
دو سه نامه از من نشاسته پدید | که دودم من از غم جانم رسید
درون بزم از من نشاسی بجو | بر آورده ام از دل این آرزو

پنجشنبه ۲ رجب [illegible] مطابق [illegible] سودی ۱۹۷۲ وفات یافت

من آن عہد و کشور با دیدہ ام
سن از ہیزدہ صد ہشتاد و ہفت
ہم از بہر او جشن نوروز کرد
ز دنیا ہزاران شہ نامور
بدہلی پے خدمتش آمدند
شد آن قیصر و ہم ز دنیای دون
بہ تخت جہان ایڈورڈ آمدہ
بہ جشن شہی زد بدست آمدہ
بدہلی ہم آن جشن را دیدہ ام
ہزاران تنومند پیلان و اسپ
سواران جنگی یلان جہان
شد آراستہ فوج با اقتدار
چہ گویم ز حالات جشن و نشاط
شہا مخزن مہر و الفت توئی
بدہلی نمودی تو جشن شہی
[illegible] آمد از جشن تو یک قلم
[illegible] آنچہ کرد

چو عہدش پر از امن شد [illegible]
لقب قیصر آن شہنشہ گرا [illegible]
اگر زان جشن نوشاہ گرد [illegible]
کمر بر کمر تاج زرین [illegible]
گل تاجور و تسلیم بر سر زد [illegible]
شہنشاہ گشت آن بجلد اندران جنگ [illegible]
بنام خود آن شاہ سکہ زد [illegible]
بجشن فریدون شکست آمد [illegible]
گل کامرانی از و چیدہ ام
درخشندہ مانند آذر گشسپ
بہ تیغ و تفنگ و بہ تیر و کمان [illegible]
نیامد چو ستیارگان در شمار [illegible]
گل خور شفق گشتہ از انبساط [illegible]
شناسندہ داد و لعنت توئی
کہ بر سر نہادی کلاہ مہی
بجشن فریدون و نوشابہ ہم
ہند است آگاہ ہر نیک مرد

اوم تت ست

گوہر عرفان فروغ

سنہ ۱۹۱۸ء

یعنی بھگوت گیتای نظم فارسی

۲۵ شعر

کرشن آمدی حافظ جسم وجان
بہر یک رہ راست ہنمون
تو بخشیدۂ نور در مہر وماہ
توئی واقف از حالت این جہان
زمین مخزن گنجہا کردۂ
ہوا را تو بخشیدۂ آن توان
بآتش حرارت تو دادی کہ او
تو آن خدمت افزودۂ آب را
زخاک وز باد وز آتش ز آب

بہ ارجن تو بخشیدۂ تاب و توان
رہ راست بنجواست ہنمون
رہ ہر یک انجم تو داری نگاہ
توئی آگہ از رازہائے نہان
تو ہر ذرہ معجزنما کردۂ
کہ بے او نماند کسے در جہان
بعنصر ہمے آمدہ سرخ رو
کہ او بالاک آمد بہ تحت الثریٰ
برآوردۂ گوہران را بہ تاب